

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Kərimov Emin Mahir oğlu

«İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin və iqtisadi inkişaf konsepsiyasının
reallaşdırılmasının hüquqi təminatı məsələləri» mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060404 - «İqtisadiyyat»

İxtisaslaşma: «İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi»

Elmi rəhbər:
hüquq elmləri doktoru,
h.e.d. O.F.ƏFƏNDİYEV

Magistr proqramının rəhbəri
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent S.Z.İSAYEV

Kafedra müdiri:
iqtisad elmləri doktoru,
professor F.P.RƏHMANOV

BAKİ-2014
MÜNDƏRICAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL. İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN OLUNMASININ KONSEPTUAL ASPEKTLƏRİ.....	7
1.1. İqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin mühüm komponenti kimi.....	7
1.2. İqtisadi inkişaf konsepsiyaları və onunların formalaşdırılmasında təhlükəsizlik amili.....	15
1.3. Müasir dövrdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin zəruriliyi və spesifik cəhətləri.....	21
II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ İQTİSADI İNKİŞAFIN TƏMİN EDİLMƏSİNİN NORMATİV HÜQUQİ ƏSASLARININ TƏHLİLİ	27
2.1. Respublikamızda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəldilmiş hüquqi mexanizmlər.....	27
2.2. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran struktur elementlər.....	35
2.3. İqtisadi inkişafı təmin edən dövlət tədbirləri sisteminin hüquqi təminatının formalaşdırılması.....	44
III FƏSİL. RESPUBLİKAMIZDA İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN VƏ İQTİSADI İNKİŞAFIN HÜQUQİ TƏMİNATININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	50
3.1. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf konsepsiyasının hüquqi təminatının təkmilləşdirilməsi istiqaməti	50
3.2. Müasir şəraitdə respublikamızın milli iqtisadi təhlükəsizliyinin institusional bazasının formalaşdırılmasında xarici təcrübədən istifadə istiqamətləri.....	55
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	67
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR.....	72

Mövzunun aktuallığı. Müasir beynəlxalq aləmdə dünya iqtisadiyyatında gedən qloballaşma şəraitində hər bir ölkənin dinamik inkişafı təcrid olunmuş qaydada deyil, əksinə onun geniş beynəlxalq iqtisadi əlaqələri formalaşdırılması əsasında mümkündür. Bu səbəbdən də iqtisadi təhlükəsizlik problemi, onun səmərəli təşkili günün aktual məsələsi sayıla bilər. Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün bu problemin həlli xüsusi önəm daşıyır. Beləki, son illərdə ölkə iqtisadiyyatını dinamik və səmərəli inkişaf etdirmək üçün beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi yolu ilə həm daxili bazarın tələbatının tam ödənilməsi və iqtisadiyyatın texnoloji təkibinin təkmilləşdirilməsi məsələsini həll etmək, həm də ölkənin beynəlxalq arenada layiqli yer tutmasını təmin etmiş olurlar. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin ölkənin iqtisadi mənafeələrinə müvafiq formada həyata keçirilməsi məqsədilə mövcud iqtisadi imkanlardan və xüsusilə də beynəlxalq ticarət sahəsində yaranan potensialdan səmərəli istifadənin həyata keçirilməsi yolu ilə iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə münasibətdə əsaslandırılmış və səmərəli iqtisadi siyasətin reallaşdırılması vacibdir.

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün ölkə iqtisadiyyatının dinamik və ardıcıl inkişafı, iqtisadiyyatın dövlətin və xalqın mənafeələrinə uyğun tərəqqisinə vacib sayılan daxili və xarici amillərin kompleks istifadəsi həyati əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizlik bir sıra faktorlardan asılıdır. Bu amillər qarşılıqlı əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərir və qarşılıqlı təsirə malikdirlər. Bununla əlaqədar həmin amillər çoxşaxəli bir sistemə malikdirlər və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nöqteyi-nəzərindən tam təsəvvürə malik olmaq üçün onların mütləq kompleks şəkildə öyrənilməsi vacib sayılır. Bu səbəbdən də problemin səmərəli həlli üçün onların araşdırılmasına sistemlilik prinsipi əsasında yanaşmaq lazımdır və bu sahədə səmərəli işləyən hüquqi tənzimləmə mexanizmini formalaşdıraraq ondan bacarıqla istifadə olduqca vacib sayılır. Bütün bu deyilənlər bir daha sübut edir ki, tədqiqat işinin mövzusu mühüm aktuallıq daşıyır.

Dissertasiya işinin məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın başlıca məqsədi hazırkı şəraitdə müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının davamlı iqtisadi inkişafının

təmin edilməsi şəraitində iqtisadi təhlükəsizliyin qorunması şərtləri daxilində, xarici amillərin səmərəli tətbiqi üzrə elmi-praktiki fikirlər vermək, bu sahədə səmərəli işləyən dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətində təkliflər irəli sürməkdir.

Dissertasiyada problemin həlli ilə bağlı bir sıra həlli vacib sayılan vəzifələr göstərilmişdir:

- bazar münasibətləri şəraitində iqtisadi təhlükəsizliyin nəzəri-praktiki və elmi-metodoloji aspektlərinin təhlili və onun reallaşma dərəcəsinin ölçü və kriterilərinin müəyyənləşdirilməsi;
- bazar şəraitində iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm xarakterlərinin tədqiqi və onların ümumiləşdirilməsi;
- Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizlik üzrə məlumatların araşdırılması və onlara müvafiq qiymət verilməsi;
- Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin reallaşmasına istiqamətlənən iqtisadi-hüquqi vasitələrin təyin edilməsi;
- Azərbaycan iqtisadiyyatının tərəqqisinə istiqamətlənən dövlət siyasətinin samballı hüquqi əsasının yaradılmasının əhəmiyyəti və vacibliyinin arqumentləşdirilməsi;
- Azərbaycan dövlətinin iqtisadiyyat sahəsində beynəlxalq əlaqələrin inkişafı üzrə siyasətinin aparıcı istiqamətlərinin, bu sahədə işlək mexanizminin, vacib öhdəliklərin müəyyənləşdirilməsi;
- beynəlxalq ticarət-iqtisadi münasibətlərin səmərəli həyata keçirilməsinə tələb olunan mühüm şərtlərin müəyyənləşdirilməsi.

Dissertasiya işinin obyektini hazırkı inkişaf prosesində Azərbaycan iqtisadiyyatının təhlükəsizliyi məsələləri, həmçinin onun predmetini isə ölkə iqtisadiyyatının təhlükəsizliyinin həyata keçirilməsinin elmi əsaslandırılması, onun əməli, nəzəri, metodoloji və hüquqi cəhətlərinin tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi iqtisadi təhlükəsizliyin hüquqi cəhətlərinin sistemli araşdırılması və məsələnin həllinin vahid sistem əsasında təmin edilməsi kimi xarakterizə edilir. Dissertasiyada qəbul edilən məqsədə müvafiq şəkildə başlıca

diqqət iqtisadi təhlükəsizliyin elmi, nəzəri-praktiki cəhətlərinin öyrənilməsinə, cəmiyyətdə mövcud mənafeələrin ödənməsi və tərəqqiyə nail olunmasına, əsası isə iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı nəticələr əldə olunmasına münasibətdə vacib problemlərin həlli üçün zəruri vasitələrin müəyyənləşdirilməsinə istiqamətlənmiş, həmçinin, iqtisadi tərəqqi və iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm kriteriləri qruplaşdırılmış, bu göstəricilərin mümkün səviyyələri və onların gözlənilmədiyi halda ölkə iqtisadiyyatına vurula biləcək mənfi təsirlər araşdırılmışdır. Eyni zamanda, ölkə miqyasında iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı yaranan vəziyyətlərin mühüm hüquqi cəhətləri tədqiq olunmuş, bu sahədə gedən bütün siyasi-iqtisadi və hüquqi fəaliyyətin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinə edə biləcəyi bütün təsirlərin xarakterləri müəyyənləşmiş və bu sahədə zəruri yekunlaşmalar edilmişdir.

Dissertasiyada bir sıra metodlar: statistik, müqayisə, elmi təhlil, struktur, sintez, qruplaşdırma və s. geniş tətbiq edilib. Araşdırma zamanı DSK-nın, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının rəqəmlərindən və bu sahədə mövcud elmi araşdırmalardan, ədəbiyyatdan istifadə olunub.

Magist dissertasiyasının strukturu girişdən 3 fəsildən, işin sonda əldə olunan nəticələrdən və təkliflərdən, həmçinin istifadə edilən ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Birinci fəsildə iqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin mühüm komponenti kimi xarakterizə edilmiş, iqtisadi inkişaf konsepsiyaları və onların formalaşdırılmasında təhlükəsizlik amili səciyyələndirilmiş, habelə müasir dövrdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin zəruriliyi və spesifik cəhətləri göstərilmişdir.

İşin ikinci fəslində isə respublikamızda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəldilmiş hüquqi mexanizmlər müəyyənləşdirilmiş, Azərbaycan Respublikasında iqtisadi təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran struktur elementlər göstərilmiş və iqtisadi inkişafı təmin edən dövlət tədbirləri sisteminin hüquqi təminatı formalaşdırılması məsələləri təhlil edilmişdir.

Dissertasiyanın 3-cü fəslində araşdırmalara əsasən Azərbaycanda iqtisadi

inkişaf konsepsiyasının hüquqi əsaslarının daha da genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi yolları və müasir şəraitdə respublikamızın milli iqtisadi təhlükəsizliyinin institusional bazasının formalaşdırılmasında xarici təcrübənin tətbiqi üzrə fəaliyyətlər dəqiqləşdirilmişdir.

Araşdırmanın yekununda əsaslandırılmış fikirə gəlinmiş və əməli təkliflər verilmişdir, həmçinin tədqiqatda işlənən elmi ədəbiyyatlar elektron vasitələrin mənbəyi göstərilmişdir.

KONSEPTUAL ASPEKTLƏRİ

1.1. İqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin mühüm komponenti kimi

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri də ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin tam təmin edilməsidir. Xüsusilə də, hazırda həm siyasi, həm də iqtisadi rəqabətin daha da kəskinləşdiyi müasir şəraitdə ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin etibarlı formada təmin edilməsinin aktuallığı daha da artmaqdadır. İqtisadi təhlükəsizlik termini əhatəli və mürəkkəb bir anlayışdır. Bu səbəbdən də əsalandırılmış şəkildə müxtəlif səviyyələrdə götürülən iqtisadi təhlükəsizliyi müəyyən əlamət və xarakterlərə görə tutuşdurmaqla onlar arasında mövcud fərqli cəhətləri qeyd etmək vacibdir. Belə ki, hazırda dünya, ərazi və ölkədaxili müəssisələrə və yaxud da ayrı-ayrı şəxslərə münasibətdə iqtisadi təhlükəsizlikləri bir-birindən ayırmaq vacib bir məsələdir.

«Təhlükəsizlik» terminindən istifadə edilməsi tarixi baxımdan 12-ci əsrə təsadüf edir. Bu kateqoriya müəyyən mənada cəmiyyət üzvlərinin müxtəlif xarakterli təhlükələrdən müdafiə edilməsini xarakterizə etməkdədir. Bununla yanaşı olaraq, 17-ci əsrə qədər təhlükəsizliyin təmin olunması məsələləri bir o qədər də geniş yayıla bilməmişdir. Bu məsələnin mahiyyəti və başlıca məqamlarından ibarətdir ki, 13-cü əsrdən etibarən 17-ci əsrə qədər «təhlükəsizlik» məvhumu «polizisiya» kontestində qəbil edilmişdir. Bu isə daha geniş əhatə dairəsinə malik olan dövlət strukturu, idarəetmə prosesinin təşkili, başlıcası isə ümumi təhlükəsizliyin təmin olunmasına yönəldilmiş məqsədəuyğun tədbirlərin reallaşdırılması məqamlarını əhatələmişdir.

18-ci əsrdən sonra isə bütün dövlətlərdə belə bir mülahizə formalaşmışdır ki, dövlətin əsas görməli olduğu iş əhalinin rifahının təmin edilməsi və təhlükəsiz yaşam üçün zəruri şəraitin yaradılmasıdır. Məhz bu səbəbdən «təhlükəsizlik» ümumiləndirən mənə yükü daşımışdır. Buraya maddi, mənəvi, material, sosial, iqtisadi, politoloji şərait anlayışları aid edilmişdir.

Müəyyən dövr keçdikdən sonra yeni bir tarixi şəraitdə «ictimai

təhlükəsizlik» məsələlərini həll edilməsinin təmini qaydalar formasında dövlət təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından xüsusi bir mübarizə forması almış və müvafiq orqanların səlahiyyətinə aid olunmuşdur.¹

Qərb alimlərinin qənaətinə əsasən müasir dövrdə iqtisadi təhlükəsizliyin iki mühüm tələbə uyğun gəlməsi zəruridir:

1. Dövlətin tam iqtisadi müstəqilliyinə nail olmaq, yəni iqtisadi inkişafə bağlı sərbəst şəkildə qərarların qəbul edilməsi imkanı əldə etmək;
2. Xalqın normal sosial durumunu təmin etmək və mütəmadi olaraq onu yüksəltmək.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində əsas vəzifə ilk növbədə ölkədə xalqın mənafeələrinin müdafiə edilməsidir. XX əsrin son onilliyindən başlayaraq iqtisadi təhlükəsizliyin rus alimləri tərəfindən də aktiv tədqiqinə başlanmışdır. Beləliklə, rus mütəxəssisi Pankov V. iqtisadi təhlükəsizlik barədə qeyd edir ki, iqtisadi təhlükəsizlik ölkə iqtisadiyyatın elə bir durumudur ki, bu zaman cəmiyyətdə milli maraqlara ziyan verə biləcək bütün mənfi hallara qarşı bir müqavimət yaranmış olur.

Rus alimi V.Rubnov da iqtisadi təhlükəsizliyi xalqın maddi və mənəvi imkanlarının, həmçinin milli istehlak bazarının durumunun stabil yüksəlməsinin vacib şərti sayır. Daha bir tanınmış iqtisadçı alim İ.Abalkin belə hesab edir ki, iqtisadi təhlükəsizlik bazar iqtisadiyyatının belə bir durumudur ki, nəticə etibarı ilə o iqtisadiyyatın sürətli tərəqqisi, sosial durumun daimi yaxşılaşdırılması problemlərinin uğurla həllinə imkanlar yaradır. Belə olduqda dövlət də sərbəst olaraq tədbirlər işləyərək onları reallaşdırmaq imkanına malikdir.

“Bir çox dünya alimləri iqtisadi təhlükəsizliyi öncə milli iqtisadiyyatın daxili və xarici faktorların hər hansı təsiri müqabilində stabil qalması və bu stabilliyi isə onun səmərəli tərəqqisi kimi qiymətləndirilər. Stabillik və tərəqqi iqtisadi təhlükəsizlik məsələsinin həllində məsuliyyətli və diqqətli olmağı vacib şərt kimi irəli sürür.

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 834

Mahiyyət və məzmun etibarilə yanaşdıqda «təhlükəsizlik» bir kateqoriya kimi miqyas əlamətinə görə belə xarakterizə oluna bilər¹:

- a) global təhlükəsizlik;
- b) regional təhlükəsizlik;
- v) milli təhlükəsizlik;
- q) yerli təhlükəsizlik.

İqtisadi təhlükəsizlik ilə əlaqədar yaranan elmi fikirləri belə qruplaşdırmaq olar:

1. İqtisadi təhlükəsizlik milli iqtisadiyyatın ölkədaxili və ölkədən xaric mənfəətlərdən müdafiəsi ilə bağlı amillərin kompleksidir.

2. İqtisadi təhlükəsizlik milli iqtisadiyyatın elə durumu ilə əlaqədardır ki, bu zaman dövlət vacib milli maraqları qoruya bilər.

3. İqtisadi təhlükəsizlik bütün səviyyələrdə xalqın tələbatlarının tam və səmərəli təmin edilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərən sistemi əks etdirir.

“Bu müddəalar araşdırılırsa, belə fikrə gəlmək olar ki, iqtisadi təhlükəsizlik ümumilikdə milli təhlükəsizliyin ən mühüm elementidir. Ölkə iqtisadiyyatı ümumilikdə iqtisadi təhlükəsizliyin istiqamətləndiyi əsas obyekt sayılır və onun subyekti kimi isə dövlətin bütün ali orqanları çıxış edir.

Bütün dünyada «təhlükəsizlik» barədə elmi təfsir ilk olaraq on ikinci əsrin ortalarında Avropada verilmişdir.”² Həmin dövrdə bu, insana xas olan mənəvi dəyərlərin hər cür mənfəətlərdən qorunması anlamını verirdi. Amma, belə yanaşma həmin dövrə qədər olduqca dar çərçivədə tətbiq edilib.

12-15-ci yüzilliklərdə iqtisadi proseslərin sürətli genişlənməsi nəticəsində yeni bazar sisteminin yaranması milli və iqtisadi təhlükəsizliyi prioritet məsələyə çevirmişdir. Milli təhlükəsizlik özündə ölkədaxili stabilliyi yaratmaq, vətəndaşları iştənilən təhlükələrdən mühafizə etmək, dövlətçiliyin bütün sahələrinin təhlükəsiz işini yoluna qoymaq və s. elementləri özündə cəmləşdirdi.

Ümumiyyətlə «təhlükəsizlik» termini yeni bazar münasibətlərinin

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 834

² Киреев А., Международная экономика: Движение оваров и факторов производства, Москва: 2000, 415 с.

yanarına qədər geniş tətbiq edilməyib. Onun geniş tətbiqi yeni iqtisadi münasibətlərin yaranması ilə əlaqədardır. Prinsipial fərqli bazar münasibətlərinin formalaşması və genişlənməsi nəticəsində hər bir ölkədə təbii resurslar, əlverişli bazarlar uğrunda amansız mübarizəyə qoşuldu. Belə olan halda bir dövlətin digərinə təhlükə yaratması, həmçinin, ölkədaxili sosial qruplar arasında qeyri bərabərliyin kəskin dərinləşməsi müəyyən arzuolunmaz hallara gətidi. Bu səbəbdən də ölkədaxili və xarici təhlükələrdən qorunma vacib məsələyə çevrildi.

Mahiyyət etibarı ilə milli təhlükəsizliyin formalaşması olduqca ağır və çoxcəhətli bir problemdir. Təhlükəsizliyin təmin edilməsi 3 sferanı əks etdirir. 1-ci sahəyə ümumilikdə ölkənin və ya dövlətin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, yəni şaquli istiqamət üzrə fəaliyyət aiddir. 2-ci sferaya üfiqi istiqamətdə aparılan fəaliyyət. Yəni siyasi və hərbi, elmi və texniki məsələlər üzrə tədbirlər aiddir.

“Bazar iqtisadiyyatı getdikcə siyasi qərarların qəbulunun əsasına çevrilir. Bu, dövlət institutlarının tənzimləyici rolunu qabaqcadan müəyyənləşdirir., aydındır ki, bazar münasibətləri şəraitində təsərrüfatçılıqla məşğul olan subyektlərinin hamısının bütün fəaliyyətini direktiv olaraq istiqamətləndirməyin mənası yoxdur. Dövlətin struktur islahat və pul-maliyyə axınlarının tənzimlənməsi yolu ilə təkrar ictimai istehsal prosesində optimal iştirak vacibliyi də buradan irəli gəlir. Bu proses yeni milli və təhlükəsizlik ideologiyasının konkret doktrinalar ilə birgə bu fəaliyyətin planlaşdırılma, təşkilatı və fəaliyyət mexanizmlərinin formalaşması paralel və qarşılıqlı surətdə inkişaf edir. Bu, qeyri-sağlam təsirlər ölkənin rifahı üçün çalışanlara lazımi zəmin, şərait və imkan yaratmır. Bununla da iqtisadi inkişafın və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması ilə bağlı ümum iqtisadi maraqların reallaşdırılması məqsədlərinə nail olunur.”¹

“Müasir iqtisadiyyatda dövlətin funksiyalarının daha geniş və qərəzsiz əsaslandırılmasının vacibliyinin dərk edilməsi daha da möhkəmlənir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət tənzimlənməsinə ixtisaslı yanaşma tələb olunur. Mübahisələr «ümumiyyətlə, tənzimlənmə lehinə, yaxud əleyhinə» müstəvisindən «məhz hansı tənzimlənmə lazımdır» müstəvisinə keçmişdir. Dövlət inzibati yolla

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

deyil, iqtisadi alətlərdən istifadə etməlidir və bazar-rəqabət mexanizminin fəallaşmasına yönəlməlidir. Dövlətin ölkənin iqtisadi inkişaf prosesində prinsipial baxımdan mühüm iştirak ünsürlərini göstərək:

Birincisi; Dövlətin funksiyasının onun potensialına uyğun olaraq təsir göstərilməsi, yəni mövcud imkanlarla arzuların uyğun gəlmə prinsipinə riayət edilməsi; Bəzi dövlətlər məhdud ehtiyata malik olmaqla həddən çox iş görməyə cəhd edirlər. Bu çox vaxt xeyirdən çox ziyan gətirir. Imkanlar az olanda dövlət müdaxiləsinin forma və istiqamətləri ətraflı təhlil edilməlidir. Bu planda inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında fərqi ümumi dövlət xərclərinə yönəldilmiş, ayrılmış məbləğ səviyyəsi üzrə müəyyən etmək olar. Sənaye baxımından inkişaf etmiş ölkələrdə artıq dövlət gəlirləri indi ÜDM -in yarısına, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə onlar təxminən dördə birini təşkil edirlər (adam başına ÜDM göstəriciləri daha çox aşağı olduqda).

İkincisi. Dövlətin iqtisadi potensialını ictimai institutların fəallaşdırılması yolu ilə möhkəmləndirir. Söhbət hakimiyyətə özbaşnalığın, korrupsiya, iqtisadi, hüquq pozuntusu və cinayətkarlığın qarşısını almaq üçün imkan verən effektiv norma və məhdudiyyətlərin işlənilib-hazırlanmasından gedir.

Üçüncüsü. Dövlət orqanları tərəfindən effektiv preferent recimin daxil edilməsi. Bu mal və xidmətlərin reallaşdırılması, bazarlara inkişaf imkanı verən qayda və institutların yaranması, insanlara isə daha sağlam və xoşbəxt həyatı təmin etmək üçün vacibdir.”¹

Deyilənlər əsasında «təhlükəsizlik» termininə belə bir tərif verilə bilər: «Dövlətin və onun icra elementlərinin təhlükəli hallardan mühafizə sahəsində cəhdlərinə və durumunu təhlükəsizlik kimi hesab edilə bilər». Təhlükəsizliyin təminatı prinsipi ilk növbədə ölkənin, onun vətəndaşlarının mühüm maraqlarının təmin edilməsidir. Yəni, bu sahədə maraqların tam və dəqiq təmin edilməsi ilk növbədə milli təhlükəsizlik vəziyyətindən asılıdır. Başqa sözlə, təhlükəsizlik ictimai həyatı tam əhatə etməlidir. Müasir dövrdə baş verən beynəlxalq proseslər

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

tədricən hər xalqın milli unikalığının itməsinə səbəb ola bilər və bunun qarşısının alınmasında milli təhlükəsizliyin böyük rolu vardır. Azərbaycanda da milli xüsusiyyətlərin qorunub saxlanması bu dövlət tərəfindən iqtisadi təhlükəsizlik şərtlərinə və prinsiplərinə tam əməl olunmasından asılıdır. Tədqiqata əsasən demək olar ki, Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizlik üzrə vacib prinsiplər bunlardır:

- ölkənin baş qanunu olan Konstitusiyanın və digər əlaqədar qanunların müvafiq tələblərinə tam əməl olunması;
- iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində əsaslandırılmış dövlət tədbirlər sisteminin və kompleks şəkildə reallaşdırılması;
- hər bir əlaqədar icrə hakimiyyəti orqanının iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində vəzifələrini və funksiyalarını tam yerinə yetirməsi və bu sahədə fəaliyyətlərin digər əlaqədar orqanlarla uzlaşdırılması;
- dövlət tərəfindən iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində bütün fəaliyyətlərə dəqiq nəzarətin aparılması;
- dünya üzrə formalaşmış təhlükəsizlik komplekslərinə inteqrasiya olunma;
- ölkədə vətəndaşlarla dövlətin maraqlarının balanslaşdırılması və bu sahədə qarılıqlı məsuliyyətlərin müəyyənəlməsi.

Bu sferada müxtəlif səviyyədə nəzarət aparan və təhlükəsizlik quruluşları üzrə təkliflər verən qurumlar tərəfindən də bu prinsiplərə əməl olunmalıdır:

- fəaliyyətdə geniş əhatəlilik və çeviklik: Bu istiqamətdə aparılan fəaliyyət təhlükəsizlik sahəsində mövcud tələblərin tam nəzərə alınmasına, həm də müvafiq tələblərlə real durumun əlaqələndirilməsinə ən əlverişli yanaşmadır.

- müzakirə və razılıq: Müzakirələrin aparılması və razılıq yollarının axtarılması geniş dəstəklənən və səmərəli həyata keçirilən təhlükəsizlik sistemlərinin hazırlanması üçün vacibdir.

- gözlənilən təhlükələrə xüsusi fikir verilməsi: BMT-nin Təhlükələr, Risklər və Mümkün Hallar üzrə Ali Komissiyasının Hesabatında həmin təhlükələrlə yanaşı digərlərinə, xüsusilə də iqtisadi sahədə olan təhlükələrə diqqət yetirilməlidir.

- şəffaflıq: Bu prinsip cəmiyyətdə müxtəlif maraqlar arasında gözlənilən uyğunsuzluqları aradan qaldırır.

- mütəmadi nəzarətin aparılması və gözlənilən təhlükələrin düzgün hesablanması.

- beynəlxalq aləmdə qəbul olunan hüquq normalarına ehtiram: Dövlət tərəfindən onun qoşulduğu bütün ikitərəfli və çoxtərəfli sazişlərin müddəalarına əməl olunmalıdır.

İstənilən ölkədə dövlət ya da onun strukturu müvafiq iqtisadi strategiya tətib etməlidir. Məna etibarı ilə «strategiya» yunan sözü olmaqla ilkin qaydada hərbi sahəsində tətbiq olunub. Yəni, strategiya dedikdə döyüşlər zamanı aparılan geniş əhatəli hərbi əməliyyatlarda müəyyən tədbirlərdən istifadə bilinməlidir. Amma, hazırda bu daha çox iqtisadi sahədə təhlükəsizlik anlayışı kimi geniş tətbiq edilir.

Hər bir dövlət iqtisadi azadlıq qazandıqdan sonra şəxsi fəaliyyət strategiyası işləyir və o bu işdə müəyyən konsepsiyaya əsaslanır.

Bununla əlaqədar ilk növbədə ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasət əsaslandırılmış olmalı, iqtisadiyyatda hərci-mərciliyə son qoyulmalıdır. Dövlətin iqtisadi-siyasi xətti düzgün prinsiplərə və məqsədlər aydın olmalı və perspektiv inkişafa istiqamətlənməlidir. Dövlətin iqtisadi strategiyası başlıca məqsədin reallaşmasının eimi işlənmiş konsepsiyası sayılır. Beləliklə də, mahiyyət etibarı ilə iqtisadi strategiya cəm halında bütün nə.zəri-elmi və əməli fəaliyyətlərin kompleksi sayılmalıdır. Başqa sözlə. iqtisadi strategiya bazar iqtisadiyyatlı cəmiyyətdə mövcud qanunauyğunluqların obyektiv tələbləri nəzərə alınmaqla reallaşdırılmalıdır. Belə olmayın halda onun reallaşdırılması ilə bağlı ciddi problemlər yaranır.

Müasir dövrdə dövlətin iqtisadiyyat sahəsində ardıcıl inkişaf xəttini seçməsi iqtisadi strategiya kimi qəbul edilir. Xarakter etibarı ilə iqtisadi strategiya ümulkdə ölkənin milli təhlükəsizlik problemi ilə sıx əlaqədardır.

“Müasir soial-iqtisadi vəziyyəti fəal istehsal-təsərrüfat fəaliyyətin idarə edilməsi üçün yeni əsasların nəzərə alınma vacibliyini müəyyən edir. Onların arasında təsərrüfatçılıqla məşğul olan subyektlərin, bazar münasibətləri şəraitində iqtisadi baxımdan şərtlənmiş «oyun qaydalarının» uzunmüddətli fəaliyyətinə olan

lazımı inam səviyyəsinin dəstəklənməsinə xüsusi yer ayrılır.”¹

Belə qəbul edilib ki, iqtisadi inkişaf strategiyası dövlətin həyata keçirdiyi daxili və xarici tədbirlərdə əlkənin milli maraqlarının və təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından mərkəzləşmiş maliyyə vəsaitlərinin məqsədyönlü istiqamətlənməsini tələb edir.

Dövlətin iqtisadi inkişaf siyasəti ölkə sənayesinin yeniləşdirilməsini, onun müasir tələblərə uyğun modernləşdirilməsini və digər siyasətləri əks etdirir. Artıq reallaşdırılan iqtisadi strategiya son nəticədə müasir tənzimləmə sistemini formalaşdırır və milli iqtisadiyyatın beynəlxalq aləmə qovuşmasına imkan yaradır.

Müasir dünya iqtisadiyyatında inkişaf səviyyəsinə görə dövlətlər arasında güclü fərqlər yaranır. Bunu nəzərə almaqla respublikamız bütün parametrlər üzrə qabaqcıl ölkələr səviyyəsinə çatmalıdır. Bu məqsədə çatmaq üçün Azərbaycanın əsaslandırılmış iqtisadi təhlükəsizlik strategiyası işlənməli və reallaşdırılmalıdır.

“Fərdin, cəmiyyətin, dövlətin və iqtisadi sistemin əsas elementləri iqtisadi təhlükəsizliyin subyektləridir və onlar milli strategiyaya aiddir. İqtisadi təhlükəsizlik strategiyası fərdin, cəmiyyətin və dövlətin mühüm iqtisadi maraqlarına təhlükə yarada bilən amilləri, qısa və orta müddətli (3-5) perspektivdə ölkənin sosial- iqtisadi sisteminin dayanıqlığına təhlükə törədə bilən faktorların müəyyənəşdirilməsini və monitorinqini, iqtisadi sahədə milli maraqları şərtləndirən və iqtisadi təhlükəsizliyin tələblərinə cavab verən kriteriya və parametrlərin müəyyənəşdirilməsini öz məzmununda əks etdirir.”²

Ümumiyyətlə, xarici iqtisadi əlaqələr olduqca qeyri-stabil və çoxşaxəli bir prosesdir və bu səbəbdən də iqtisadi təhlükəsizlik üzrə siyasətin reallaşmasına təsir edən faktorlardan hamısını nəzərə almaq mürəkkəb bir məsələdir.

“İqtisadi təhlükəsizlik problemlərinin bütöv konseptual görünüşü, milli-dövlət maraqları sistemə qarşı olan milli iqtisadiyyatın müxtəlif növ təhlükə və zərərlərdən mühafizəsinin şərtlər, meyarlar və göstəricilər, mütəşəkkil forma və mexanizmlər sistemini müəyyənəşdirən bu və ya digər tərəflərini ayırır.

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

² Кушлин В. И., Н. А. Волгин. Государственное регулирование рыночной экономики. Москва, 2001

Sonuncular müxtəlif iqtisadiyyat subyektlərinin məqsədlərini birləşdirən ümumi məqamları qeyd və ifadə edirlər.

Milli kontekstdə ölkə maraqları ümumilikdə dövlətin sosial-iqtisadi imkanlarını və iqtisadi potensialının istifadə edilməsini, millətin genofondu, onun fiziki sağlq durumu, sosial-mədəni inkişafının əsaslarını, habelə çağdaş dünya reallığında geosiyasi-iqtisadi məqamları özündə cəmləşdirir.”¹ Qeyd edilməlidir ki, dövlətin iqtisadi siyasətinin məqsədlərinə çatılma imkanları daimi əsasda dəqiq öyrənilməli və onla düzgün qiymətləndirilməlidirlər.

1.2. İqtisadi inkişaf konsepsiyaları və onların formalaşdırılmasında təhlükəsizlik amili

Dövlətlərin iqtisadi təhlükəsizliyi onların iqtisadiyyatlarının inkişafının durumundan, milli maraqların ödənilməsinin əsas kimi qəbul edilməsindən, xalqın düşüncə tərzindən, iqtisadi potensialından və s. istifadə vəziyyətindən əsaslı şəkildə asılıdır. Başqa sözlə, hər bir ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi üçün mütləq müəyyən həddə material əsasın olması vacib şərtədir. Buna görədir ki, hər bir dövlət öz ölkəsində təkrar istehsal prosesini xalqın tələbatının tam ödənilməsinə istiqamətləndirməyə səy göstərir. Bu problemi uğurla həll edən dövlət iqtisadiyyatını digər dövlətlərdən asılılıqdan maksimum dərəcədə azad etmiş olur. Burada 2-ci mühüm şərt isə ölkə daxilində xalqın vahid ideya ətrafında birləşməsi sayılır. Həmin şərtin reallaşmasının əsas amili isə dövlətin ölkədaxili reallaşdırdığı iqtisadi siyasətin düzgün olmasından asılıdır. Dövlətin iqtisadi siyasəti əsaslandırılmış və milli maraqlara uyğun yerinə yetirilsə, onda xalq da dövlətin fəaliyyətinə inamla yanaşar. Belə olmadıqı halda isə xalqın dövlətə inamı itər.

Beləliklə, Azərbaycanın təhlükəsizlik mühiti onun dövlət suverenliyinin, malik olduğu ərazinin tamlığı, sərhəd məntəqələrinin qorunması, milli maraqları, dayanıqlı və inamlı inkiş strategiyası, malik olduğu əhalinin sosial-iqtisadi rifah

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

halı, habelə onların milli və mənəvi dəyərləri toplusunun qorunması sahəsində mövcud amillərin məcmusudur¹.

“Respublikamız gənc və yeni yaranmış bir dövlət sayılır və bu səbəbdən də bir çox imkanlardan və fəaliyyət təcrübəsi cəhətdən hələ zəifdir. Bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün Azərbaycan ilk növbədə qabaqcıl dünya ölkələrinin təcrübəsinin bacarıqla mənimsəməli və bu əsasda da ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyi həyata keçirməyin, onun reallaşmasının vacibliyi, təmin olunmasının zəruriliyini, məzginə və başlıca məqsədini düzgün qiymətləndirməyə nail olar. Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasının başlıca istiqamətləri yeni əldə olunmuş siyasi-iqtisadi müstəqilliyi ləyaqətlə qorumaq, ölkədə əsil bazar iqtisadiyyatının əsaslarını formalaşdırmaqdır. Yəni, qeyd olunanlar Azərbaycanın milli təhlükəsizlik strategiyasının əsas elementlərindən biri sayıla bilər.

Ümumilikdə Azərbaycan dövləti yalnız xaricdən deyil, daxildən də iqtisadi təhlükəyə məruz qala bilər. Belə ki, əsas iqtisadi təhlükə göstəriciləri aşağıdakılardır.”²:

- ✓ iqtisadiyyatın strukturunun deformasiyasının güclənməsi;
- ✓ investisiya və innovasiya fəallığının aşağı düşməsi və elmi- texniki potensialın dağılması;
- ✓ idxaldan asılılığın daha da artması;
- ✓ ölkədən valyuta ehtiyatlarının axması;
- ✓ cəmiyyətin təbəqələşməsinin güclənməsi;
- ✓ xarici borcun artması;
- ✓ iqtisadi münasibətlərin kriminallaşması.

Hər bir ölkədə iqtisadi və istehsal quruluşunun yaranma vəziyyəti iqtisadi təhlükəsizliyinin düzgün yaradılmasında əsas şərtlərdən biri sayılır. Belə yanaşma gənc dövlətlər üçün aktualdır və beləki, həmin dövlətlər yalnız bu yolla öz məqsədlərinə çata bilərlər. Hazırda Azərbaycanda bu problemin həlli istiqamətində prioritet vəzifələr müəyyənləşmişdir və uğurla öz həllini tapmaqdadır.

^{1 2} Bərxudarov M., Məmmədov N. İqtisadi təhlükəsizlik, Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2006, 452 s.

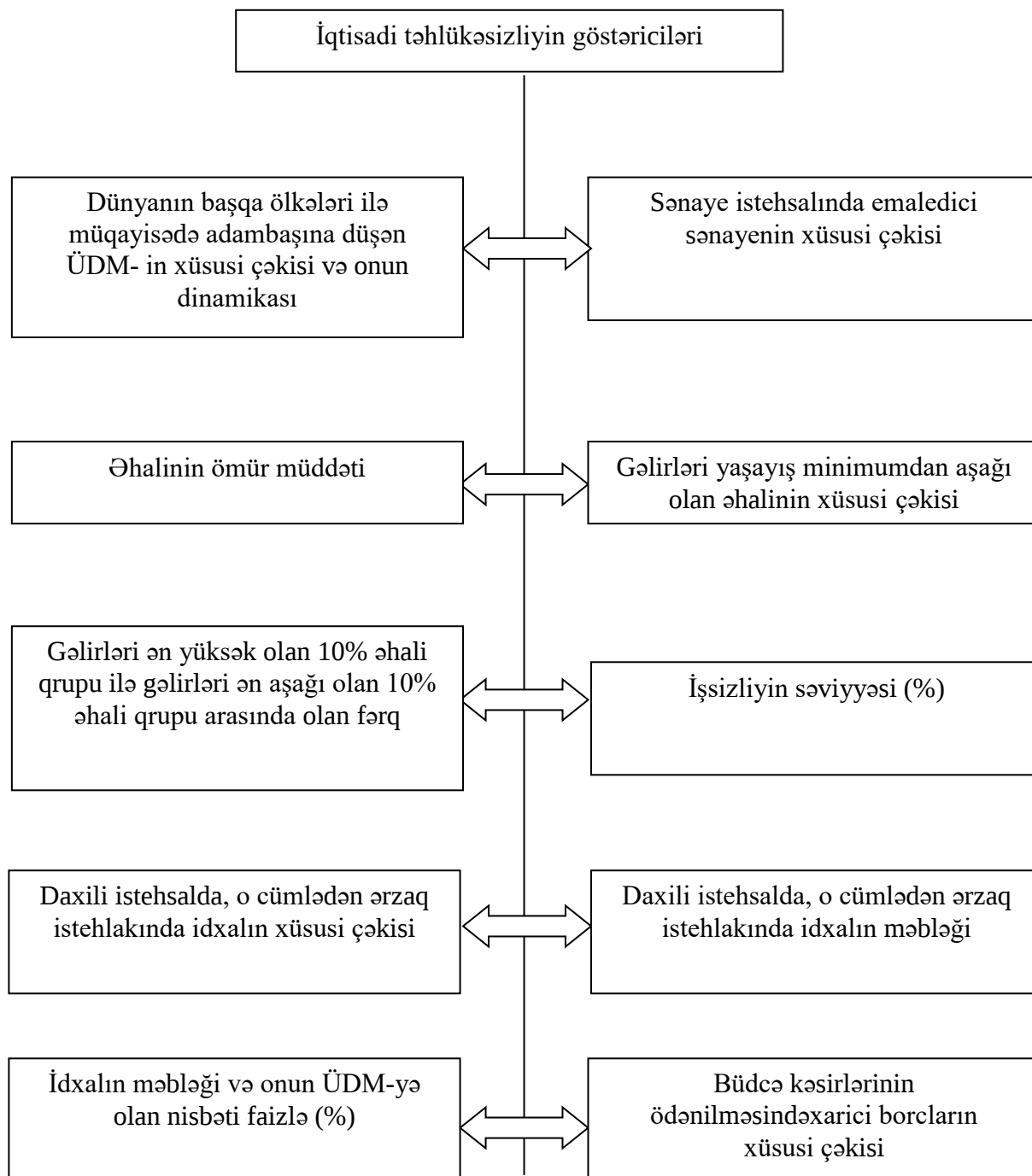
Respublikamızın iqtisadi təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərən amillərdən biri kimi mövcud elmi-texniki imkanlardan çox zəif istifadə edilməsi sayılır. Bunun əsas səbəblərindən biri kimi ölkədə bu sahədə sahibkarlıq aktivliyinin çox zəif olmasıdır. İqtisadiyyatın bu mühüm sahəsinə iri həcmdə investisiyaların cəlb edilməsi bu problemi həll edər və nəticədə də ölkənin investisiya təhlükəsizliyi təmin edilir. Azərbaycanda zəngin təbii sərvətlərin olması respublikada bu problemin asanlıqla həllinə imkan verir ki, nəticədə də iqtisadi sabilliyin yaranması imkanları genişlənir.

Bir halı diqqətdə saxlamaq lazımdır ki, mövcud təbii resurslar gec-tez tükənməlidir və bunu maksimum dərəcədə neytrallaşdırmaq üçün onlardan səmərəli və rəşional istifadə etmək vacibdir. Yəni bu sahədə dövlət hüquqi tənzimləmə mexanizmindən maksimum həddə bacarıqla istifadə etməlidir.

“İqtisadiyyata dövlət təsirinin konkret vasitələrini təyin edərkən təsərrüfatçılıqla məşğul olan iqtisadi baxımdan müstəqil subyektlərin fəaliyyətində yaranan meylləri nəzərə almaq, onların özünütənzimləmə və sabitliyə olan qabiliyyətini görmək lazımdır. İqtisadiyyatın effektiv fəaliyyətinin əsasını yaradan institusional islahatlar, əhalinin geniş təbəqəsində sosial gərginliyin azalmasını təmin edən proseslər, habelə, mövcud intellektual-resurs və elmi-texniki potensial makro və mikro iqtisadi səviyyədə aparılan struktur dəyişiklikləri, inkişafın stimullarının formalaşmasına şərait yaradırlar. Dövlətin maliyyə, kredit-pul, investisiya və xarici-iqtisadi sahələrdə fəallığının güclənməsi çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.”¹

İqtisadi inkişafın gedişində hər bir ölkədə sosial durumuna görə əhali arasında varlı və kasıb təbəqələq formalaşmışdır. Qəbul olunmuş şərti normalara görə inkişaf etmiş ölkələrdə əgər 70% əhali yaxşı yaşayırsa, onda həmin ölkə də nisbətən uğurlu hesab edilə bilər. Dünyada praktikasında isə bu vəziyyət 10% həddi ilə müəyyənləşir. Bu nöqteyi-nəzərdən 1.1. sxemində həmin vəziyyətə təsir göstərən amillər verilir.

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

Sxem 1.1. İqtisadi təhlükəsizliyin göstəriciləri

“Dövlət tənzimlənmə səviyyəsi iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində lazımi nəticələrin əldə edilməsi üçün təminatları aşağıdakı fəaliyyət istiqamətləri üzrə təyin edir. İlkin olaraq, cəmiyyət üzvlərinin həyat səviyyəsi baxımından mühüm mənafeələrinə olan daxili və xarici təhlükələrin üzə çıxarılması və proqnozlaşdırılması daxil olmaqla, iqtisadiyyatdakı proseslərin monitorinqi üçün informasiya bazasının yaradılmasıdır. İkincisi, iqtisadi maraqlara ola biləcək təhlükələrin mümkün neqativ nəticələrinin qarşısının alınması və aradan qaldırılması üzrə

opreativ və uzunmüddətli tədbirlər kompleksinin görülmə tədbirlərin nəticələrinin qiymətləndirilməsi ilə birlikdə işlənilib hazırlanmasıdır.”¹

Bir sistem kimi iqtisadi təhlükəsizliyin quruluşunun vacib elementi sayılan bu hesablardan bir neçəsinə diqqət yetirək:

ÜDM (ümumi daxili məhsul). Ölkənin Milli hesablar sistemində (MHS) ÜDM mühüm bir makroiqtisadi göstərici sayılır. Ondan sonrakı yerdə də əsas makroiqtisadi göstəricilərdən biri kimi ümumi milli məhsul (ÜMM) hesab edilir. Bu göstəricilər konkret götürülən vaxt dövründə yaradılan yekun mal və göstərilən xidmətlərin toplam dəyərinin cəmi şəklində müəyyələşir.

ÜMM həm ölkədaxili, həm də milli rezident tərəfində ölkədən kənardə 1 ildə yaradılan malların dəyərlərinin cəmini ifadə edir. Qapalı iqtisadi sistemli ölkələrdə hər iki göstəricinin bərabər dəyər həcmli olur;

Konkret il ərzində iqtisadi yüksəliş dinamikası əks olunmuş artım (və ya enmə) tempi;

Minimum yaşayış həddi göstəricisi. Həmin göstərici orta hesabla 1 il ərzində hər 1 fiziki şəxsin istehlak etdiyi mal və xidmətlərin yekunu 1 insanın fizioloji və sosial ehtiyaclarının ən aşağı minimum həddində olsun. Son illərdə mütəmadi olaraq xalqın yüksəlməkdə olan maddi-mədəni tələbatı ölkədə bu problemin xüsusi dövlət nəzarətində saxlanmasını tələb edir. Yalnız ərzaq mallarına baxsaq, görmək olar ki, hər nəfərin istehlak etdiyi bu məhsulların fiziki həcmi daim yüksəlməkdədir.

Ərzaq və xidmətlərə tələbin belə yüksəlməsi və onun təmin edilməsi zərurəti dövlət tərəfindən əmyin ödənişinin minimal səviyyəsinin gözlənilməsinə xüsusi nəzarət olunmasını da tələb edir. Təbii ki, xalqın daimi olaraq tələbinin yüksəlməsi dövlət tərəfindən əsaslandırılmış əmək haqqı siyasətinin reallaşdırılmasını vacib edir. Qeyd etmək lazımdır ki, tələbin belə artımı iqtisadiyyatın bütün sektorlarında işləyən bütün vətəndaşların gəlirlərinin indeksləşdirilməsini zəruri edir. Bazar iqtisadiyyatında əhalinin hər il yüksələn

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

tələbatlarının əmək haqqlarının müvafiq qaydada artırılması hesabına təmin etmək dövlətin ən vacib fəaliyyət istiqaməti olmalıdır.

Məşğulluq və ya işlə təmin olunma həddi. Belə mühüm bir göstərici Azərbaycanda işlə təmin olunmayan insanların sayının əmək qabiliyyətli şəxslərin ümumi sayına faiz nisbətini əks etdirir. Hazırda ölkədə işlə təmin olunma həddi dövlətin diqqətində olan olduqca vacib problem sayılır. Bu problemin səmərəli həlli istiqamətində son illərdə Azərbaycanda dövlət tərəfindən bir sıra ciddi addımlar atılmışdır. Yəni son illərdə ölkədə bu məsələnin həlli istiqamətində bir neçə Məqsədli Dövlət Proqramları qəbul edilmiş və onların icrasına xüsusi dövlət nəzarəti həyata keçirilmişdir və bu sahədə fəaliyyət fəal şəkildə dövlətimiz tərəfindən davam etdirilməkdədir.

“Ümumilikdə defilyasiya anlayışını nəzərdən keçirdikdə 2009-cu ildə bütün dünyada defilyasiyanın olması gözlənilirdi. «Societe Generale»-nin analitiki Alberts Edvardsın proqnozuna görə infilyasiyanı əvəz edəcək defilyasiya bütün dünya iqtisadiyyatı üçün ciddi problemə çevrildi. Albert Edvards hələ ötən onillikdə Asiya valyutasının böhranını əvvəlcədən xəbər verməsi ilə məşhurlaşmış. Onun fikrinə inansaq, defilyasiya iqtisadiyyatın tənəzzülünə gətirib çıxaracaq. Çünki, qiymətlərin tədricən düşməsi nəticəsində investorlar pulları yatırmağa deyil, yığmağa və qiymətlərin düşməsindən sonra daha sərfəli variantda xərcləməyə üstünlük verəcəklər. Bu da tələbatın azalmasına və istehsalın həcmnin azalmasına gətirib çıxaracaq. Yekun kimi iqtisadiyyatın tənəzzülə uğraması, işsizliyin artması ilə nəticələndi. Analitiklərin çoxu Albert Edvardsın proqnozu ilə razılaşmasalar da, Beynəlxalq Hesablaşma Bankının («Bank for International Settlements») son hesabatında həmin proqnoz təsdiq edilmişdi.”¹

Azərbaycanın dövlət büdcəsinin mühüm rəqəmlərinin təhlili göstərir ki, hazırkı dövrdəki büdcə gəlirləri xəclərə nisbətən yüksək sürətlə artmışdır və nəticədə də 20 il bundan əvvəlki böyük həcmdə olan büdcə kəsiri aradan qaldırılmışdır.

¹ Ломакин В.К., Мировая экономика, Москва, 2000, с. 427

Dövlət borcları və onların hədləri. Bu göstəricinin meydana çıxması bir sıra amillərlə şərtlənir. Beləki, iqtisadiyyatın böhran yaşadığı çətin dövrlərdə xarici ölkələrdən və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarından investisiya məqsədli kreditlərin alınması, büdcə kəsirlərinin ödənilməsi, mənfi ticarət balansının olması və s. səbəblərdən belə bir vəziyyət yaranmışdır. Hazırda milli iqtisadiyyatın sürətlə dirçəlməsi və güclənməsi nəticəsində bir çox dövlətlər Azərbaycana həvəslə investisiya vəsaitləri yatırırırlar. Bunlardan Rusiya, Türkiyə, Almaniya, ABŞ və s. misal göstərilə bilər.

Digər mühüm bir göstərici ölkədə yoxsulluq həddi hesab olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, yoxsulluq bir fenomen kimi müəyyən qrup əhali təbəqəsinin maddi və mənəvi tələbatlarının ödənilməsi baxımından pul gəlirləri, əmlak və digər formalı yaşayış vasitələrinə olan tələbatlarının yetərinə ödənilə bilinməməsi vəziyyətidir.¹

Ümumi gəliri ölkədə qəbul olunmuş minimum yaşayış həddinə çatmayan 15 yaşını ötmüş şəxslərin sayı yoxsulluq üzrə göstəricini əks etdirir. İqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq bu göstərici ölkələr üzrə fərqlənir.

1.3. Müasir dövrdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin zəruriliyi və spesifik cəhətləri

İqtisadi inkişaf cəhətdən orta səviyyəli ölkələrin alimlərinin hesablamalarına görə demək olar ki, ictimai əmək məhsuldarlığının illik 5 % artımı, hər bir dövlətdə iqtisadi təhlükəsizliyə tutarlı təminat vermiş olur. Amma, Azərbaycana belə ölçü yararlı sayılmır. Bu onunla bağlıdır ki, hazırda respublikamız əsaslı şəkildə tranzit həyata keçirilən ərazi hesab olunur və adətən belə tipli keçid dövrünü yaşayırsa onun iqtisadi sisteminin səmərəli fəaliyyət rejiminə keçməsi prosesi tam başa çatmış sayılmır. Həmçinin, hazırda ölkənin bu sahədə yaranan problemləri buraya aid edilən ölkələrdəki yaranan vəziyyətdən daha çətin və çoxcəhətlidir. Göstərmək

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 135

lazımdır ki, həmin ölçülərin işləndiyi dövlətlərdə onların nisbətən az xeyir verdiyi müəyyənleşibdir. Başqa sözlə, bu göstəricilər dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin düzgün ölçülməsi üçün tam kifayət etmir.

“İqtisadi təhlükə mühitini yaradan amilin vaxtında aşkar edilməsi məhz dövlətin üzərinə düşür. Onun təmin edilməsi isə bilavasitə təhlükəsizliyin sistem olaraq necə formalaşdırılmasından asılıdır. Yuxarıda qeyd olunan məqsədlə dövlət proqnozla mövcud vəziyyət arasında mövcud olan fərqliliklərin müəyyənleşdirilməsi, maliyyə sahəsindəki fəaliyyət subyektlərinin davranışlarına diqqət yetirilməsi və s. bu kimi tədbirin hər hansı birini reallaşdırma bilər. Müasir iqtisadi sistemdə, yuxarıda qeyd olunanlar dövlətin tənzimləyici sistemi vasitəsilə həyata keçirilir.”¹

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini təyin etmək üçün bir sıra əhatəli və sınaqmış üsullar mövcuddur. Bu metodlardan biri də vacib sayılan makroiqtisadi hesablardır ki, onlar da oynadığı roluna münasibətdə başqa hesablardan daha çox əhəmiyyətə malikdirlər. Başqa bir üsul isə araşdırılan hadisələrin, həmçinin proseslərin kəmiyyət və keyfiyyət hesablarının ekspert qiymətləndirilməsi üsuludur. İstənilən bir sferanın mövcud vəziyyətini yüksək səviyyədə mənimsəmiş mütəxəssislər təşkil olunmuş ekspert qrupuna qoşulur və bu qrup mühüm hesablarla ətraflı tanış olduqdan və onları araşdırdıqdan sonra konkret fikirə gəlirlər. Dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik həddinin müəyyənleşdirilməsi bu sistemi vasitəsilə aparılır. Əldə olunan yekunlara əsasən ümumilikdə və həm də ayrı-ayrı sferalar üzrə iqtisadi təhlükəsizlik həddləri araşdırılır və bu təməl üzərində də dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik strategiyası formalaşdırılır.

“Hər bir ölkənin təhlükəsizlik məsələlərinin qiymətləndirilməsi zamanı o dövlətin sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi, ümumilikdə tarixi inkişaf prosesləri və digər özünəməxsus cəhətləri nəzərə alınmaqla bərabər, məhz təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsinin üçün ümumi xarakter daşıyan metodlardan istifadə edilir. Müvafiq istiqamətdə qiymətləndirilmə zamanı əsas aşağıdakı metodlardan istifadə

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 834

edilir¹:

- ✓ senari təhlili və onun emal edilməsi metodu;
- ✓ optimallaşdırma metodu;
- ✓ oyunlar nəzəriyyəsi metodu;
- ✓ qeyri-səlis məntiq;
- ✓ çoxdəyişənli və çoxölçülü statistik metod.”

Bu metodlardan və üsullardan bəzilərinə nəzər salmaq olar. Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizlik həddinin araşdırılması və iqtisadi təhlükəsizliyin bərqərar edilməsində gözlənilən ehtimalların araşdırılması və işlənməsi üsulu xüsusi rol oynayır. Bütün bunların məzgi iqtisadi təhlükəsizliyin nəzəri əsaslarını tərtib etmək məqsədilə əsaslandırılmış məlumatlar təqdim etməkdən ibarətdir. Belə məlumatlarda araşdırma və təsviretmə xüsusiyyətinə malikdir, amma bunlarda müəyyən sistemlilik vardır ki, buradan da perspektiv inkişaf meyllərini müəyyənləşdirmək. Bu üsulun məzgi həm də ondadır ki, müxtəlif dərəcəli peşəkarlara və ekspertlərə bütün sahələr üzrə ağır və mürəkkəb, məsələlərin yerinə yetirilməsində ən yeni üsul və qaydalardan istifadə imkanı yaradır.

İstifadə olunan metodlarından biri də optimallaşdırma üsiludur. Adətən bu üsul təhlükəsizlik ölçülərinin qiymtləndirilməsində tətbiq olunur.

Nəzəri oyun üsulu ikitərəfli və çoxtərəfli əsasda yaranan münaqişə vəziyyətində tətbiq olunur. Bu zaman başlıca məqsəd k münaqişələrə qarışıq, yəni, qarşılıqlı təsir və asılılıq formasında nəzər yetirilməlidir. Bu onunla izah olunur ki, mövcud uyğunsuzluqlar qarşılıqlı əlaqədirlər.

Çoxölçülü statistik araşdırma üsulu da iqtisadi təhlükəsizliyin müəyyənləşdirmə vasitələrindəndir. Bu metodun məzgi ilkin məlumatlardan əlaqəli və tutuşdurulan hesablara keçilməsindədir.

“Hüddud qiymətlərin ayrılması çoxsaylı çətinliklərlə toqquşur. Birincisi, qərarları qəbul edərkən bir deyil, kritiki göstəricilərin birliyini nəzərə almaq lazımdır. Bir-iki parametrin normasından yayınma heç də bütün hallarda iqtisadiyyatda ümumi vəziyyəti xarakterizə etmir. İkincisi, cəmiyyət həyatının

¹ Bərxudarov M., Məmmədov N. İqtisadi Təhlükəsizlik, Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2006, 452 s.

siyasi-iqtisadi cəhətləri iqtisadi təhlükəsizlik aspektində xaricdə işlənilib hazırlanmış və dəfələrlə sınaqdan çıxarılmış göstəricilərin böyük ehtiyatla istifadə edilməsini diqtə edir. Bəzi dövlətlərdə sosial-iqtisadi baxımdan vəziyyətin mürəkkəbliyi mövcud ola bilir ki, bu zaman hüdudlardan kənarlaşma hallarına bütün variantlarda yol verilmir. Üçüncü məqam isə ondan ibarətdir ki, fərqli ölkələrdə, sosial-iqtisadi təhlükəsizliyə dair müxtəlif informasiyaların spesifik toplanma və onlardan istifadə edilməsi üsulları mövcuddur. Hansı ki, onların ümumilikdə tətbiq edilmə imkanını çətinləşdirir. Dördüncüsü, iqtisadiyyatın real fəaliyyət imkanını və krizis inkişaf dinamikasını xarakterizə edən mühüm göstəricilərin ya olmadığını, ya da təhrif olunduğunu istisna etmək olmaz.”¹

“Dövlətin artan təsiri prosesin atırlıq mərkəzini dövlət təsirini kəmiyyət aspektindən keyfiyyət aspektinə keçirir. Dövlətin və onun müdaxilə həcmnin yerinə onun fəaliyyət nəticəsinə və əhəlinin ehtiyaclarının əks edilmə dərəcəsinə diqqət dəyişmişdir. Dövlət hakimiyyəti, institutu, bilavasitə inkişaf mənbəyi deyil, tərəfdaş, katalizator və köməkçi bir qrup kimi ölkənin iqtisadi və sosial inkişafı mərkəzinə çevrilir. Dövlətin potensialı birgə tədbirləri effektiv şəkildə həyata keçirmək və təbliğ etmək qabiliyyəti ilə müəyyən olduğu üçün bu məsələyə xüsusi diqqət ayrılır. Öz effektivliyini yüksəltmək üçün dövlət hakimiyyəti institutları böyük rəqabət şəraitində fəaliyyət göstərməlidirlər.”²

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik probleminin həllində mühüm göstəricilərdən biri də ölkədaxili siyasi sabillikdir. Belə sabilliyin əsas mənbəyi xalq tərəfindən dövlətə etimadın olması sayılır. Dövlət orqanları ədalətli şəkildə ölkənin idarə olunmasını təmin edər və xalqın mənafeələrini qoruyarlarsa siyasi sabilliyi də təmin etmiş olarlar. Əks halda ölkə ərazisində siyasi sabilliyi qoruyub saxlamaq qeyri-mümkün sayılır. Siyasi sabillik bəqərar olmayan ixtiyari ölkədə iqtisadi təhlükəsizlik o probleminin həlli olduqca müşkül bir məsələdir. Belə vəziyyətdə.

“Ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin qiymətləndirmə metodlarından biri

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

² V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

kəmiyyətə qiymətləndirmə metodudur. Bu metodla ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini qiymətləndirmək məqsədilə ekspertlər qrupu yaradılır. Onlar ildə bir neçə dəfə bir yerə yığılır, müxtəlif metodların köməyi ilə ölkənin siyasi və iqtisadi şəraitini öyrənir və müzakirə edirlər. Onlar arasında anketlər paylanır, hər birisi bir- birindən xəbərsiz öz əldə etdikləri nəticələri orada yazırlar. Hər bir suala verilən cavab faiz- ball şkala ilə qiymətləndirilir. Eyni zamanda, suallara bir çox variantla qiymət verilir. Bu prosesdə yalnız həmin ölkənin deyil, həm də xarici ölkə mütəxəssisləri də iştirak edirlər. İqtisadi təhlükəsizliyin idarəetmə sistemi pilləli quruluşa malikdir və aşağıdakı səviyyələrdə çıxış edir-ölkə, region, müəssisə və şəxs.”¹

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyini həyata keçirmək məqsədilə ölkədaxil və ölkəxarici mövcud təhlükələri ləğv etmək dövlətin üzərinə düşən mühüm vəzifədir. Ölkəxarici iqtisadi təhlükələrə bunlar daxildir: Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən güclü ölkələrin xammal və yanacaq təminatçısına çevrilməsi tendensiyasının yüksəlməsi. Azərbaycandan göndərilən malların əksəriyyətinin xam neft olması bu təhlükəni aydın göstərir. Mahiyyət etibarı ilə belə vəziyyət ölkə mənafeələrinə ciddi təhlükə yarada biləcək faktor sayılır. Bu səbəbdən də Azərbaycan hökuməti belə təhlükənin aradan qaldırılması istiqamətində zəruri tədbirlər görməlidir.

“İqtisadi təhlükəsizliyin miqdar parametrləri (miqdar qiymətləri) beynəlxalq siyasi və hərbi vəziyyətdən, bu və ya digər təhlükələrin, yaranma ehtimalının dərəcəsiindən, yeni elmi-texniki ixtira və insanların, cəmiyyət və dövlətin tələbatından asılı olaraq zaman etibarilə də dəyişir. Milli maraqlar baxımından yol verilən dəyişmə hüdudlarını əks etdirərək onlar hüdud parametrləri adını almışdır. Qeyd edilənlərdən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsini qiymətləndirərkən hüdud (kritik) qiymətləri, iqtisadiyyatın və eləcə də yaranan təkrar istehsal amilləri arasında nisbət və vəziyyətin ikinci dərəcəli deyil, əsil əlamətlərini əks etdirməlidirlər, iqtisadiyyatın inkişafında milli maraqları təsvir

¹ Л.Абалкин. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. Вопросы экономики. 1994 №12

etməlidirlər. Onlar təhlükələrə qarşıdurən və milli iqtisadi mənafeləri qoruyan meyl və güclərini müvafiq halda beynəlxalq müqayisə imkanlarını təmin edərək kifayət qədər dəqiq göstərmək iqtidarındadırlar. Kritik qiymətlər müəyyən qədər kifayət qədər konkretlik və müəyyənlik dərəcəsinə malik olmalıdırlar ki, iqtisadi təhlükəsizlik baxımından təsərrüfat fəaliyyətinin faktiki vəziyyətinin birmənalı xarakteristikasını vermək mümkün olsun.”¹

Azərbaycan dövlətinin göstəricilərin hansı səviyyədə ictimai mənafeləri üçün ciddi ölkədaxili iqtisadi təhlükə ölkənin iqtisadi strukturunun formalaşmasını təmin edəcək göstəricilərin tam formalaşdırılmaması və onların sistemləşdirilməməsidir.

¹ V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

FƏSİL II. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA İQTİSADİ TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ İQTİSADİ İNKİŞAFIN TƏMİN EDİLMƏSİNİN NORMATİV HÜQUQİ ƏSASLARININ TƏHLİLİ

2.1. Respublikamızda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəldilmiş hüquqi mexanizmlər

Mövcud iqtisadi sistemindən həmçinin iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, iqtisadi təhlükəsizlik hər bir ölkədə daim diqqət mərkəzində olan ən aktual məsələlərdən biridir. Təsadüfi deyil ki, bir sıra Qərbi Avropa ölkələrində İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin tabeliyində olmaqla bu problemlə bir sıra dövlət orqanları məşğul olur. O cümlədən, bu ölkələrdə iqtisadi təhlükəsizlik institutları da fəaliyyət göstərir. Bundan başqa hər bir dövlətin sosial-iqtisadi təhlükəsizliyə dair strategiyası mövcuddur. Fərqli proqramlar və müxtəlif normativlər qeyd olunana məsələnin həllində tənzimləyici rol oynayır. Bəs, dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi hansı metod və üsullarla təmin edilir? Daha doğrusu, bu təminatın mexanizmi necədir? Bu sualları cavablandırmaqdan öncə dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinə xələl gətirə biləcək əsas amillərə diqqət yetirməyiniz zəruri olar.

“Bir qayda olaraq dövlət və yaxud cəmiyyət aspektində müxtəlif iqtisadi təhlükələr aşağıdakı hallarda yaranır¹:

- geniş təkrar istehsal prosesinin yetərsizliyi (həcm baxımından);
- əhalinin sosial-məişət şəraitinin pisləşməsi və yoxsul səviyyəsinin yüksəlməsi;
- dövlətin xarici ticarət balansında pozitiv dəyişikliyin baş verməsi, habelə idxal əməliyyatlarının artması;
- iqtisadi fəaliyyət sahələrində iqtisadi cinayətkarlıq hallarının getdikcə artması;
- iqtisadiyyatın strukturunda sahələrarası tarazlığın pozulması. Ölkə

¹ Л.Абалкин. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, кризисы и показатели. Вопросы экономики. 1994 №12

iqtisadiyyatının monosahəli inkişaf modelinə keçməsi;

- pul və kredit əməliyyatları sahəsində reallaşdırılan dövlət tədbirlərinin qənaətbəx olmaması nəticəsində maliyyə piramidalarının fəaliyyəti üçün geniş imkanların açılması və s.”

Hazırda iqtisadi təhlükə yaradan faktorlar dövlətin yerləşdiyi ərazinin coğrafiyasından, onun malik olduğu resurslardan, iqtisadiyyatının xarakterindən, hökumətin strukturundan asılı olaraq yarana bilər. Beləki, Azərbaycanın zəngin neft ehtiyatları, buraya bilavasitə yanacaq bölməsinə böyük yatırımlar edilməsinə səbə olmuşdur. Belə bir vəziyyət «Holand sindromu» ə nəticələndi. Bu o deməkdir ki, milli iqtisadiyyatın tərəqqisi yalnız neft-qaz sektorunun inkişafı ilə xarakterizə edildi. Son nəticədə iqtisadiyyatın kompleks şəkildə inkişafında ciddi problemlər ortaya çıxdı. Hazırda Azərbaycan dövləti bu iqtisadi təhlükənin fəsadlarının aradan qaldırılması ilə bağlı tədbirlər həyata keçirir.

İstənilən ölkədə iqtisadi, sosial, texnoloji, maliyyə və s. ölçülərin geniş tətbiqi əsasında dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik strategiyası işlənir və həyata keçirilir.

Ölkədə iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı tətbiq olunan tənzimləmə mexanizmi araşdırılarkən dövlətin ərzaq təhlükəsizliyi problemi xüsusi nəzərdən keçirilməlidir. Qeyd edilməlidir ki, ərzaq təhlükəsizliyi dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik strategiyasının mühüm elementidir və o bir çox dövlətlərin məqsədli inkişaf proqramlarında geniş formada əks olunur.

İqtisadi təhlükəsizlik məsələlərinin optimalı həlli və onun praktiki olaraq həyata keçirilməsi adekvat mexanizmin formalaşdırılmasını şərtləndirir.

Ümumilikdə hər-hansı bir dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik məsələsinin həll edilməsi mexanizmi – onun dəf olunması üçün müxtəlif xarakterə malik olan, o cümlədən də iqtisadi, təşkilati, bəzi hallarda isə hüquqi xarakter daşıyan tədbirlər sistemi kimi xarakterizə olunur.

Müstəqilliyin ilk dövründə iqtisadi təhlükəsizliyin spesifik təzahür forması olan ərzaq təhlükəsizliyi ölkəni çox çətin və ağır problemlərlə üz-üzə qoydu. Buna səbəb bir tərəfdən düzgün idarə etmənin olmaması, digər tərəfdən isə

torpaqlarımıza qarşı hücumlar olmuşdu.

İstənilən dövlət təmsalında təhlükəsizlik probleminin həllində əsas istiqamətlərindən biri kimi də ölkənini xarici aləmlə bağlı olan və iqtisadi xarakter daşıyan əlaqələrinin səmərəli sisteminin yaradılmasıdır. Belə ki, ölkənin xammal ixracçısından məhsul ixracçısına çevrilməsi, xarici ticarətin az miqdarda ölkələrdən asılılığın aradan qaldırılması iqtisadi təhlükəsizliyin başlıca səbəblərdəndir. Çünki xarici iqtisadi əlaqənin heç bir iştirakçısı Azərbaycanı özünə tabe etdirmək imkanına malik olmamalıdır. Yeni müstəqillik əldə etmiş ölkələrin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində «Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin» və «İqtisadi mühitin yaxşılaşdırılması» əhəmiyyətli rol oynayır. Təbiidir ki, digər ölkələr kimi Azərbaycan da iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində göstərilən amillərin təsirindən bacarıqla istifadə etməlidir. İnkişaf etmiş ölkələrin həyat səviyyəsi, iqtisadi artırma nisbətən büdcə kəsirinin aradan qaldırılması və gizli iqtisadiyyatın məhdudlaşdırılması istiqamətində geniş fəaliyyət göstərdikləri halda inkişaf etməkdə olan ölkələr isə dövlət borcu problemini, dünya iqtisadiyyatına qovuşmağı, valyuta ehtiyatlarının yaradılması, informasiya sürətinin aşağı salınmasının, işsizlik problemlərini nisbətən yumşaltmasını xüsusi nəzarətdə saxlamalıdır. Bütün dünya ölkələri üçün işsizliyin qarşısının alınması, məşğulluğun təmin edilməsi, iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm amillərdən biri kimi çıxış edir. Hər bir ölkə, o cümlədən Azərbaycan da iqtisadiyyatın dirçəlməsinə istiqamətlənmiş, iqtisadi islahatlar proqramını iqtisadi yüksəlişə müvafiq olaraq, təhlükəsizlik sahəsində mövcud durumu özündə ehtiva edən göstəricilərə malik olmalıdır.

Müasir dövrdə ərzaq təhlükəsizliyi problemi dünya dövlətləri üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hazırda aclığın dünya miqyasında xroniki hal kimi aradan qaldırılmasına baxmayaraq aclıq bəzi ölkələrdə ümumi ərzaq məhsulunun artım şəraitində də baş verir. Ona görə də bu ərzaq çatışmamazlığı kimi yox, bütün təbəqələrin eyni səviyyədə ərzaq almaq imkanlarının olmaması, başqa sözlə desək, onların yoxsulluqları ilə izah etmək olar.

Aclıq yalnız həmin ölkələr üçün deyil, hətta beynəlxalq miqyasda da sabitliyin pozulmasına ciddi təhlükə yaradır. Hazırda mövcud çətinliklərə

baxmayaraq, ölkənin aqrar sektoru və emal sahələri böyük inkişaf potensialına malikdir. Odur ki, bu sahədə biznesdə məşğul olan sahibkarlara Azərbaycan Respublikası hökuməti tərəfindən əlverişli şərait yaradılması və dövlət səviyyəsində yardım göstərilməsi məqsədəuyğundur.

İqtisadi təhlükəsizliyin mühüm komponentlərindən biri “Ekoloji təhlükəsizlik”dir. O, bütövlükdə insan və cəmiyyətin normal həyat fəaliyyəti üçün zəruri maraqlarının, ekoloji mühit və ona təsirlər hesabına yarana bilən təhlükə faktorlarından qorunma mexanizminin formalaşdırılmasını əks etdirir.

“Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” qanunvericilikdə təsərrüfat subyektlərinin, habelə dövlətin özünün və müvafiq özünüidarə qurumlarının reallaşdırdıqları fəaliyyət zamanı yaranan uyğun halları nizama salır. Qeyd olunan qanun başlıca olaraq, cəmiyyətin həyati fəaliyyəti, habelə və səhiyyə, maddiyyat, mənəviyyatla bağlı formalaşmış dəyərlər sistemi, təbii şərait, o cümlədən təmiz hava, təmiz su mənbələri, münbit torpaq, toxunulmamış təbiət, flora və fauna, təbiətlə bağlı yaxud da, insan təsiri nəticəsində yaranan təsirlərin və s. bu kimi neqativ halların aradan qaldırılmasına qarşı müvafiq hüquqi tənzimləyici bazanın formalaşdırılması baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Ekoloji qanunvericilik sisteminə, ölkə konstitusiyası, müvafiq fəaliyyətlə bağlı bilavasitə qəbul edilmiş qanunlar, habelə ölkənin tərəfdar çıxdığı digər hüquq mənbəyi kimi qiymətləndirilən aktlardan ibarətdir.

Araşdırmalar göstərir ki, bütövlükdə təhlükəsizliyinin mühüm komponenti kimi ekologiya sahəsində reallaşdırılan dövlətin tədbirlər sisteminin başlıca vektorları əsasən aşağıda qeyd edilənlərdir¹:

1. hər-hansı bir dövlətin sosial-iqtisadi inkişafının strategiyasının yaradılmasında və onun reallaşdırılmasında konkret ekoloji standartların müəyyənəndirilməsi;
2. ekoloji təhlükəsizliyin global, region, habelə lokal miqyaslarda təmin olunması üçün beynəlxalq tərəfdaşlığın formalaşdırılması;
3. təhlükəlilik səviyyəsi yüksək olan vəziyyətlərin qabaqlanması və

¹ Əliyev M. «Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşması və inkişaf problemləri» Bakı, 2000

bütövlükdə ölkənin gələcəyinə mənfi təsir edə bilən nəticələrin neytrallaşdırılması üçün müvafiq tədbirlər sisteminin yaradılması və onların reallaşdırılması mexanizmlərinin formalaşdırılması;

4. müxtəlif təsirə malik fəaliyyətlərin ətraf mühitlə bağlı təhlükəliliyinin azaldılması və nizamlanması və s.

Cəmiyyətdə ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik göstəricisini ödəyəcək bir iqtisadi sistemin yaradılması məqsədilə, ilk növbədə iqtisadiyyatın obyektiv qanunauyğunluqlarının tələblərinə sözsüz əməl olunmalıdır. Həmin qanunauyğunluqlar iqtisadi artımın vacib göstəricisi olan ÜDM-nin yaranmasında bilavasitə rol oynayan iqtisadi bölmələrdə işləyir. Başqa sözlə, milli iqtisadiyyatın real bilməsində, pul sferasında, maliyyə-büdcə sahəsində və s. həmin qanunlar öz tələblərini obyektiv şəkildə irəli sürürlər.

Qeyd edilən qanunların iş sistemlərinin qəbuluna əsaslanan fəaliyyət mexanizminin normal işləməsi üçün onlardan hər birinin ölkənin ictimai yaşayışının tələbləri və mahiyyətini qəbul etmə hədlərini, xüsusən onlardan əsasının tələb etdiyi şərtlərin düzgün müəyyənləşdirilməsi vacib rol oynayır. Ölkənin iqtisadi qanunlarının iş mexanizminin real fəaliyyətindən irəli gələrək iqtisadi inkişaf konsepsiyası və modeli işlənir və reallaşdırılır.

Rusiya akademiki B.Sençaqovun rəhbərliyi ilə aparılan elmi tədqiqatlarda sosial-iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı maraq doğuran göstəricilər sistemini ümumiləşdirilmiş şəkildə 4 əsas qrup şəklində təsnifləşdirməyi irəli sürülür¹:

1) milli mənafeyin əsas komponentlərini ehtiva edən və ölkə miqyasında müəyyən edilən makrosəviyyəli göstəricilər;

2) İqtisadiyyat Naziri tərəfindən təsdiq edilən və ölkə üçün son hədd indikatoru kimi xarakterizə olunan göstəricilər;

3) müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti əmsilçiləri tərəfindən onların bilavasitə müəyyən etdikləri göstəricilər;

4) müxtəlif regional səviyyələrdə təhlükəsizlik aspektindən tədqiq olunan

¹ Л.Абалкин. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. Вопросы экономики. 2004, №12

məsələlərlə bağlı göstəricilər.

Məlum olduğu kimi, iqtisadi təhlükəsizliyin ən vacib tələbi dinamik və stabil iqtisadi inkişafı təmin etməkdir. Amma, onun üçün özü-özlüyündə hesabların hamısı vacib əhəmiyyət daşıyır, bu göstəricilərdən olduqca vacib əhəmiyyətli iqtisadi təhlükənin axırıncı səviyyəyə çatması üzrə olan hesablardır. Belə hal milli iqtisadiyyatın təhlükəsizliyinin pozulması, zərərli vəziyyətlərin, arzuolunmaz situasiyaların yaranmasını əks etdirir. Axırıncı səviyyəni bildirən hesabların dəqiqləşdirilməsi iqtisadi təhlükəsizliyin hesablar sistemini bildirir. Yüksək təhlükəli hal məcmu hesabların artıq təhlükənin axırıncı səviyyəni əks etdirməsi deməkdir.

Eyni zamanda, ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Ərzaq təhlükəsizliyinə münasibətdə göstəricilərin ən aşağı həddi (kritik) mühüm rol oynayır. Ümumiyyətlə, ərzaq təhlükəsizliyi kateqoriyasını daxili və xarici mənfi təsirlərlə əlaqəli araşdırmaq lazımdır. Həm də bu prosesdə daxili amillərin təsir həddi xarici amillərdən daha yüksəkdir. Hazırda ərzaq təhlükəsizliyi məsələsi əksər dövlətlərin fəaliyyətində vacib məqam sayılır. Ölkədə bu problemə hüquqi və təşkilati cəhətdən bir sıra fəaliyyətlərin aparılması vacib sayılır. Göstərilən problemin həllində dövlət tərəfindən yaradılan Ərzaq Təhlükəsizliyi üzrə Dövlət Komissiyasının, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 mart 2001-ci il tarixli, 640 sayılı Sərəncamı əsasında təsbit olunmuş «Azərbaycan Respublikasının Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramı» və s. rəsmi sənədlər müsbət rol oynayır.

Azərbaycanda reallaşan köklü iqtisadi reformaların başlıca təyinatlarından əsası dövlətin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sayılır. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi artıq əsasən reallaşsa da hazırda bu sferada hələ də ciddi təhlükələr qalmaqdadır. Yəni, islahatların həyata keçirilməsində bəzi nöqsanlara yol verilməsi nəticəsində ölkədə reallaşan bank, maliyyə-kredit, vergi, qiymət və s. siyasətlərdə nöqsanların olması aqrar sferada mövcud infrastrukturların fəaliyyətinə zərbə vurmuş və bu sahədə müəyyən təhlükələr yaranmışdır. Aqrar sferada inhisarçılıq təzahürləri güclü hiss olunmaqdadır.

“Ərzaq təhlükəsizliyi sahəsində aparılan siyasət bir-biri ilə sıx əlaqəli olan

aşağıdakı aspektlərlə səciyyələnir¹:

- kəmiyyət aspektləri;
- keyfiyyət aspektləri;
- iqtisadi və sosial aspektlər.”

Ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həlli istiqamətində reallaşan təşkilati işlər nəticəsində ölkədə bütün sferaları əhatə edən müvafiq dövlət idarəetmə orqanlarının (Milli Təhlükəsizlik, Kənd Təsərrüfatı, İqtisadiyyat və Sənaye, Maliyyə, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafəsi, Səhiyyə Nazirlikləri, Dövlət Gömrük və Baytarlıq Komitələri və s.) rəhbərlərindən ibarət birgə komissiyanın yaradılmasını planlaşdırır.

Hazırda ərzaq təhlükəsizliyi məsələsi xarici dövlətləri üçün vacib rol oynayır. Ərzaq qıtlığının beynəlxalq miqyasında ləğv edilməsinə baxmayaraq bir çox dövlətlərdə ümumi ərzaq məhsulunun artımı olsa da hələ də aclıq baş verir. Buna həm də tbu sahədə təşkilati işlərin yarıtmaz qurulmasının nəticəsi kimi qiymətləndirmək olar. Bu səbəbdən də problemin yaranmasını, yəni ərzaq çatışmamazlığını bütün əhali qruplarına bərabər həddə ərzaq almaq imkanlarının verilməsi ilə izah etmək olar.

Müasir dövrdə iqtisadi təhlükəsizlik kateqoriyasının mühüm sahələrindən biri də «Ekoloji təhlükəsizlik» sayılır. Ekoloji təhlükəsizlik dedikdə əhalinin həyatına ətraf mühitin korlanması nəticəsində dəyə biləcək təhlükələrdən qorunmasının təmin edilməsi başa düşülməlidir.

Azərbaycan Respublikasının müvafiq sahəyə aid olan qanunvericiliyi ölkə əhalisinin, habelə dövlətə məxsus və yaxud da bələdiyyələrin vəzifə tutan səlahiyyətli şəxslərinin fəaliyyəti zamanı ekoloji təhlükəsizlik sahəsində yaranan münasibətlərin tənzimlənməsində güclü alət sayılır. «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» qanunun başlıca məqsədi əhalinin həyatının və sağlamlığının, təbiətin, yəni atmosfer havası, torpaq, bitki və heyvanlar aləmini mənfi amillərin təhlükə risklərində mühafizə etmək məqsədilə hüquqi bazanı müəyyənləşdirməkdir.

¹ Кушлин В. И., Н. А. Волгин. Государственное регулирование рыночной экономики. Москва, 2010

“Ekoloji təhlükəsizlik sahəsində qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunundan və beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir. İnsanın, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinin tərkib hissəsi olaraq ekoloji təhlükəsizlik sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır¹:

1. ölkənin inkişaf strategiyasının formalaşdırılmasında və həyata keçirilməsində ekoloji təhlükəsizliyin üstün qaydada təmin edilməsi;
2. ekoloji təhlükəsizliyin təminində müxtəlif səviyyəli əməkdaşlığın formalaşdırılması;
3. ətraf mühitin və ona aid ünsürlərin qorunub saxlanılmasının, əhalinin həyat təhlükəsizliyi üçün ekoloji standartlara cavab verən təhlükəsiz şəraitin yaradılması ;
4. ölkədə dövlətin və bələdiyyələrin müvafiq fəaliyyət sahəsindəki fəaliyyətinin uzlaşdırılması vəs.

Ekologiyaya vurulan ziyanların mənfi nəticələrini ləğv etmə üzrə bütün işlərin uzlaşdırılması, bu işlərin yerinə yetirilməsinə nəzarəti Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi reallaşdırır.

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm elementlərindən biri də ölkədə «valyuta təhlükəsizliyi»dir. «Valyuta tənzimlənməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ölkədə «valyuta təhlükəsizliyi»ni reallaşdırmaq istiqamətində qəbul edilən mühüm qanunlardan biridir.

«Valyuta tənzimlənməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkədə aparılan valyuta proseslərinin reallaşması şərtlərini, Mərkəzi Bankın hüquqları, vəzifələri və öhdəlikləri, vətəndaşların və müəssisələrin valyuta vəsaitlərinə münasibətdə bütün vəzifələ-hüquqlarını, bu sahədə qanun qarşısında məsuliyyətlərini müəyyənləşdirir.

“Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı Azərbaycan Respublikasında

¹ Əliyev M. «Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşması və inkişaf problemləri» Bakı , 2000

valyuta tənzimləməsini həyata keçirən əsas mərkəzi orqandır.”¹

Dövlətdə valyuta tənzimlənməsinin əsas təyinatı valyuta proseslərində bu sahədə mövcud hüquqi bazanın tələblərinə tam riayət olunmasıdır. Ölkədə iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində problemləri müəyyən etmək və onu əvvəlcədən aşkara çıxarmaq məqsədilə Azərbaycanın iqtisadi inkişaf durumuna diqqət yetirmək lazımdır. Buna görə bütün məlumatları araşdırmaq və iqtisadi təhlükəsizlik nöqteyi-nəzərindən onların rolunu qiymətləndirmək zəruridir.

2.2. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran struktur elementlər

Digər dövlətlərdə olduğu kimi, Azərbaycanda da ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi sahəsində bir çox dövlət idarəetmə orqanları fəaliyyət göstərir. Bu orqanlar bir sistem təşkil edir və uzlaşdırılmış şəkildə öz fəaliyyətlərini həyata keçirirlər. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən ölkə Prezidenti təhlükəsizlik sahəsində bütün dövlət orqanlarının fəaliyyətinə rəhbərlik edir. Bu işin səmərəli reallaşdırılması üçün ölkə Prezidenti yanında Azərbaycan Respublikasının Təhlükəsizlik Şurası yaradılmışdır.

Sosial-iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində ölkənin strategiyası qanunverici, icraedici, məhkəmə hakimiyyəti və s. qurumlar və təşkilatlar vasitəsilə reallaşdırılır:

1. Ali icra hakimiyyətinin, hökumətin, yerli özünüidarə orqanlarının funksiyaları dəqiq müəyyən edilməlidir.
2. Dövlətə məxsus olan təşkilatların vəzifələri konkret məqsədə müvafiq olaraq dəqiq müəyyənləşdirilməlidir.
3. Dövlətin müvafiq sahədə idarəedici xüsusiyyəti özündə əks etdirən zəruri məlumat bazası olmalıdır.”²

¹ T.F. Mirkişili, Azərbaycanın xarici ticarət siyasəti: Reallıqlar və perspektivlər, Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, 2004

² H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 834

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyi sahəsində fəaliyyət göstərən mərkəzi dövlət idarəetmə orqanları əsasən bunlardır:

- Milli Müdafiə Şurası;
- Milli Məclisi;
- Hökumət;
- Müdafiə Nazirliyi;
- Milli Təhlükəsizlik Xidməti;
- Daxili İşlər Nazirliyi;
- Baş Prokurorluq;
- Xarici Kəşfiyyat Xidməti İdarəsi;
- Sərhəd Qoşunları Xidməti;
- Dövlət Gömrük Komitəsi;
- Vergilər Nazirliyi və s.

“Nazirliklər dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik strategiyasını həyata keçirərkən mühüm məsələlərdən sayılan iqtisadi siyasətinə xüsusi fikir verirlər. Nazirliklərin bu fəaliyyətdə makrosəviyyədə əsas funksiyaları bunlar sayılır: bazada əlverişli sahibkarlıq şəraiti yaratmaq, bu əsasda da kapital qoyuluşlarına münbit imkanlar açmaq. Bu məqsədlə ən düzgün hərəkət ölkədə azad bazar münasibətlərini yaratmaq sahibkarlıq fəaliyyətinə geniş imkanlar açmaq, bu işdə dövlət yardımını artırmaq. Daha doğrusu, müvafiq hədəflərin reallaşdırılması məqsədilə «artım nöqtəsi» təyin edilməlidir. Yəni azad rəqabət şəraitində real istehlakçı tapan təsərrüfat subyektləri müəyyən olunmalıdır. Bu məqsədlə:

- təsərrüfathesablı əsasda fəaliyyət göstərən təşkilatların statusu müəyyən olunmalıdır.
- dövlət ehtiyaclarına xidmət edən fərqli təyinatlara malik təşkilatlar müəyyən olunmalıdır.
- nəzarət səhm paketi dövlətə məxsus olan təsərrüfatlar aşkar olunmalıdır.”¹

Dövlətin reallaşdırdığı sosial tədbirlər insanların durumunu yüksəltməyə,

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh.434

sosial vəziyyətlərini yaxşılaşdırmağa istiqamətlənib. Lakin, real gəlirlərin azalması, əmək haqqının səviyyəsinin düşməsi, pul qıtlığından əmək haqlarının yubadılması, əhalinin sosial qrupları arasında kəskin fərqlərin yaranması və s. sonda sosial gərginliklə nəticələnir. Belə bir baxımdan minimum əmək haqqı göstəricisi böyük rolu oynamış olur. Bunu aşağıdakı cədvəl 2.1-in materiallarından aydın görmək olar:

Cədvəl 2.1

Azərbaycan Respublikasında minimum
əmək haqqının dinamikası¹

İllər	Manat
1991- aprel ayından	13,0
1992- yanvar ayından	32,0
1992- iyul ayından	70,0
1992- dekabr ayından	250,0
1993- yanvar ayından	300,0
1993- iyul ayından	500,0
1993- noyabr ayından	900,0
1994- iyun ayından	2000,0
1994- oktyabr ayından	4000,0
1995-fevral ayından	1,1
2001-yanvar ayından	5,5
2003- sentyabr ayından	9,0
2004-yanvar ayından	12,0
2004- iyul ayından	20,0
2005-yanvar ayından	25,0
2005-oktyabr ayından	30,0
2007-yanvar ayından	40,0
2007-fevral ayından	50,0
2008-yanvar ayından	60,0
2008-sentyabr ayından	75,0
2010-cu il sentyabr ayından	85,0
2011-ci il dekabr ayından	93,5
2013-cü il sentyabr ayından	105,0

* 1995-ci ildən başlayaraq denominasiya (1AZN = 5000 AZM) nəzərə alınmışdır.

¹ Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet sahifəsi

Gəlirlər sahəsində kəskin fərqlərin yaranmasına imkan veriməməsi məqsədilə Azərbaycan dövləti bir sıra silsilə təsirli işlər aparmışdır. Beləki, son illərdə minimum əmək haqqının səviyyəsi qaldırılmış, əhaliyə verilən müavinətlər artırılmışdır. Yəni, əmək haqqı elə səviyyəyə çatdırılmalıdır ki, hər bir şəxs onun hesabına özünün və ailəsinin yaranan tələbatını tam təmin etsin. Bu vacib problemin həlli hazırda dövlətin ən prioritet vəzifəsidir. Bu sahədə mövcud vəziyyət cədvəl 2.2-də əks olunmuşdur:

Cədvəl 2.2.

İqtisadi fəaliyyət növləri təsnifatı üzrə orta aylıq
nominal əmək haqqı¹

Sahələr	2009	2010	2011	2012	2013
İqtisadiyyat üzrə – cəmi	298,0	331,5	364,2	398,4	425,1
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	134,3	160,3	196,4	201,1	217,9
Mədənçixarma sənayesi	992,8	1004,7	1180,4	1402,0	1516,3
Emal sənayesi	267,5	320,5	354,5	398,8	439,3
Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı	189,9	197,7	231,9	274,8	324,9
Tikinti	440,6	505,8	519,4	587,5	625,5
Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri	215,2	282,8	335,2	343,7	363,8
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	297,9	333,7	385,0	404,6	444,6
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	349,2	395,1	446,8	511,5	536,3
İnformasiya və rabitə	496,7	531,3	576,6	621,9	675,4
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	812,8	990,2	1004,5	1055,5	1126,4
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	175,8	168,1	228,3	255,6	293,9
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	585,3	592,2	600,0	620,7	667,1
İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi	456,9	526,7	535,1	563,2	583,9
Dövlət idarəetməsi və müdafiə, sosial təminat	350,1	376,5	402,7	452,6	455,0
Təhsil	260,0	271,8	283,4	287,3	293,6
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	154,1	155,2	164,0	175,1	181,6
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	204,2	208,4	211,0	211,3	220,6
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	250,5	280,3	331,8	367,6	377,6

¹ Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet sahifəsi

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizlik tələblərinə uyğun olaraq ölkənin elmi-texniki müstəqilliyini təmin etmək, mövcud elmi-texniki ehtiyatları mühafizə etmək və inkişaf etdirmək istiqamətində dövlətin elmi-texniki siyasəti işlənməlidir.

Bazar iqtisadiyyatında dövlətin tənzimləyici orqanlarının əsas vəzifələrindən biri də yerli və xarici investorlara münasib imkanlar yaratmaq, və investorların fəaliyyətini milli maraqlara uyğun qurmağa, iqtisadiyyatın qeyri-neft bölməsinin inkişafına istiqamətləndirməkdir. Belə bir işin reallaşdırılmasında investisiya prosesinin genişləndirilməsi, mərkəzi dövlət orqanların bəzi vəzifələrini yerlərə ötürülməsi olmalıdır. Belə işdə müəssisələrin vəsaitlərini və əhalinin sərbəst pullarını investisiya qoyuluşuna stimullaşdırmaq vacibdir. Dövlət səviyyəsində müəssisələr üçün müştərək investisiya layihələrinin işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə köməklik etmək, investisiyaların effektivini və bu sahədə məsuliyyətliyi yüksəltmək məqsədilə əsasən kredit mənbəli investisiya qoyuluşuna keçmək, xarici investorların Azərbaycana axınını həvəsləndirmək və s. bu kimi fəaliyyətləri dövlətin idarəetmə orqanlarının həyata keçirməsi vacibdir. Azərbaycanın səfalı təbiəti, böyük təbii sərvətlərə malik olması, əlverişli coğrafi regionda olması, ucuz işçi qüvvəsinə sahibliyi, işgüzar əhalisi xarici investisiyaları ölkəyə cəlb edə bilməlidir.

“Azərbaycanın sağlam milli iqtisadiyyatının formalaşması və inkişafı, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə maliyyə-kredit sisteminin möhkəmləndirilməsi üçün tədbirlərin görülməsi zəruridir. Bunun üçün vergi sisteminin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, vergilərin sayının azaldılması, verginin toplanmasının daha yaxşı üsul və metodlarının tətbiq edilməsi, maliyyə resurslarının yenidən bölgüsünün səmərəliliyinin yüksəldilməsi əsas məsələlərdəndir. Uzun illər müstəmləkə olmuş və inzibati-amirlik sistemində yaşamış Azərbaycanda enerji daşıyıcılarının və bəzi xammal resurslarının ölkənin daxilindəki qiymət və xarici bazarlarda formalaşan qiymətlər arasında disproporsiyaların olması labüddür. Bunun tədricən aradan qaldırılmasında dövlətin bəzi nəzarətedici və əlaqələndirici funksiyaları qalmaqla təsərrüfat subyektlərinə iqtisadi müstəqillik verilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafına

mesbət təsir göstərə bilər. Doğrudur, bu gün hələ Azərbaycanın milli sahibkarları dünya bazarında rəqabətə tab gətirə bilən hazır məhsul istehsal etmək səviyyəsində deyillər, lakin buna baxmayaraq dövlətin köməyi və himayəsi ilə bu prosese qoşulmaq qaçılmazdır. Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin strateji məqsədinin reallaşmasında, milli iqtisadiyyatın qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsində Azərbaycan dövlətinin yeritdiyi investisiya siyasətinin rolu böyükdür. Bunun mərkəzində isə investisiya təhlükəsizliyi durur.”¹

İnvestisiya təhlükəsizliyi dedikdə investisiyalar üzrə bütün fəaliyyətlərin qarşılıqlı ulaşıdırılması, onların cəmiyyətin sosia-iqtisadi problemlərinin həllinə tuşandırılmasının təmin edilməsi başa düşülməlidir. Bua həm də ölkədə laımi iqtisadi bazanın formalaşmasına müvafiq mkanların yaradılması da aid edilir. Bununla əlaqədar ölkədə investisiya siyasəti elə aparılmalıdır ki, istənilən şəraitdə onu gözənilən təhlükəərdən qorumaq mümkün olsun.

Dövlətimiz siyasi-iqtisadi müstəqillik əldə etdikdən sonra Almaniya, İsveç və s. dövlətlərin təcrübəsindən istifadə edərək milli təhlükəsizlik üzrə zəruri metodoloji əsası fərmalaşdırmış və əsası da bu prosesin səmərəli tənzimlənməsinin hüquqi əsaslarını formalaşdırmışdır. Belə ki, dövlətimiz 2004-cü ildə «Milli təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununu qəbul etmişdir. Həmin qanun Azərbaycan Respublikasında milli təhlükəsizlik siyaəsitin hüquqi əsaslarınınformalaşmasına , bu sahədə dövlətin hüquq, vəzifə və funksiyalarının hüquqi təyiniini vermişdir.

“Tarixi təcrübə sübut etmişdir ki, Azərbaycan üçün həmişə ən böyük milli təhlükə Rusiya və İran kimi iri dövlətlər tərəfindən törədilmişdir. Hazırda ABŞ və Avropanın iri dövlətləri də onalara qoşulmuşdur. Belə bir çətin şəraitdə ölkəmizin milli, o cümlədən də sosial-iqtisadi təhlükəsizlik problemlərinin həll olunmasının əsas prinsiplərinin müəyyən edilməsi və onların düzgün istiqamətləndirilməsinin bu problemin həlli üçün çox böyük əhəmiyyəti vardır. Milli təhlükəsizliklə bağlı ölkə qanunvericiliyinə əsasən: «Azərbaycan Respublikası öz təhlükəsizlik problemlərinin həll edilməsində bir sıra prinsiplərdən istifadə edir. Belə prinsiplər

¹ Ахмедов И.А. Государственное регулирование экономики в переходный период. Баку: Заман, 1999

içərisində əsas rola malik olan prinsiplərə aşağıda qeyd olunanları misal göstərmək olar¹:

1. Respublikanın müxtəlif hüquq qüvvəsinə malik olan qanunvericilik aktlarına əməl olunması;

2. Ölkənin milli təhlükəsizliyi sahəsində yeridilən müvafiq dövlət tədbirləri sisteminin əsaslandırılması və onun reallaşdırılması mexanizmlərinin, habelə istiqamətlərinin müəyyən edilməsindən əlavə balanslaşdırılması, eyni zamanda qarşılıqlı əlaqələndirilməsi;

3. Azərbaycan Respublikasında bütün sahələri özündə ehtiva edən təhlükəsizlik xarakterli tədbirlərin reallaşdırılmasını həyata keçirən dövlət orqanları arasında müvafiq işlərin görülməsi sahəsində səlahiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi, həmin qruplar arasında fəaliyyət əlaqələndirməsinin təmin olunması və həmin orqanlar sisteminin zərurət yarandığı təqdirdə bir-birilərinə operativ informasiyaların çatdırılmasının təmin edilməsi;

4. Ümumilikdə ölkədə milli təhlükəsizliyinin təmin olunması sahəsində fəaliyyət göstərən qruplara fəaliyyətlərinin icrası nöqtəyi-nəzərindən nəzarətin həyata keçirilməsi;

5. Beynəlxalq təhlükəsizlik sistemlərinə inteqrasiya;

6. İnsan, cəmiyyət və dövlət maraqları arasındakı tarazlığın saxlanması və onların qarşılıqlı fəaliyyəti.”

Araşdırmalar göstərir ki, ölkədə milli təhlükəsizliyin reallaşdırılması məqsədi ilə mütləq güclü dövlət qurumu da formalaşdırılmalıdır. Dövlət milli maraqların təmin edilməsi məqsədilə iqtisadi-siyasi strategiya məsələsini prioritet vəzifə kimi qəbul edir. Bu sahədə dövlətin mühüm funksiyası xalqın təhlükədən uzaq həyat yaşamamına şərait yaratmaq, milli iqtisadiyyatı səmərəli inkişaf etdirmək, ölkənin təbii sərvətlərini müvafiq təhlükələrdən mühafizə etmək və s. Məsələləri uğurla həll etməkdir.

Ölkədə bazar iqtisadiyyatının formalaşdırılması prosesində tənzimləmənin xarakterik əlamətlərindən biri də onun bir sıra ciddi problemlərlə qarşılaşması

¹ “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu

olmuşdur. Bu problemlər həll edilmədən milli maraqları təhlükələrdən qorumaq olduqca problematik sayılmışdır.

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyi probleminin həllində milli maraqların əsas obyekt sayılması ölkəmiz üçün xarakterik bir haldır və onun gözlənilməsi son nəticədə bu sahədə müsbət nəticələrin əldə edilməsinə zəmanət sayıla bilər. Bu problemin səmərəli həlli mahiyyət etibarı ilə xalqın ictimai həyatının bütün sferaları ilə kompleks şəkildə baxıldıqda mümkün sayıla bilər. Xalqın maraqlarının məzgi ölkənin milli mənafeyi ilə qalan ölkələrin mənafeələrinin əsaslandırılmış şəkildə əlaqələndirilməsi və prosesin tam reallaşdırılması kontekstində özünün tam əksini tapa bilər.

“Milli mənafeənin formalaşması prosesində sözsüz ki, dünya təcrübəsindən istifadə etmək lazımdır. Məsələn, ABŞ-ın «Milli təhlükəsizlik haqqında» qanununda deyilir¹:

- xüsusi dəyərlərə və ideala cavab verən yeni beynəlxalq sistem yaratmaq;
- siyasi, iqtisadi, texnologiya və hərbi sahədə liderliyi saxlamaq;
- ABŞ və onun müttəfiqlərinin təhlükəsizliyinə xələl gətirə bilən hər hansı təcavüzün qarşısını almaq;
- regional konfliktlərin siyasi yolla həllinə çalışmaq;
- ABŞ-ın təhlükəsizliyinə qorxu törədən global mənbələr haqqında etibarlı informasiyaları almağı təmin etmək. Buraya texnologiya, ticarət, beynəlxalq maliyyə, silahların yayılması, narkotik maddələrin istehsalının genişlənməsi və s. daxildir.”

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizlik üzrə tədbirlər dövlətin orqanları reallaşdırdığı məqsədyönlü və səmərəli şəkildə həyata keçirdikləri fəaliyyətdir. Milli təhlükəsizlik dövlətin bütün təşkilatlarının maraqlarına xidmət etdiyinə görə onların hamısını onun təmin edilməsi prosesinə cəlb etmək lazımdır.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan milli təhlükəsizlik sahəsində də bütün fəaliyyəti milli maraqlara müvafiq yenidən qurmuşdur. Az bir müddətdə

¹ Киреев А., Международная экономика: Движение товаров и факторов производства, Москва: «Международные отношения», 2000, 415 с.

mövcud problemlərin həlli çətin olsa da və hamısının eyni səviyyədə həlli mümkün olamasa da dövlət milli təhlükəsizliyi problemini prioritet kimi qəbul edib. Bu məqsədlə dövlətin ilk növbədə milli təhlükəsizlik konsepsiyasının işləyib hazırlaması böyük əhəmiyyətə malikdir.

“Milli təhlükəsizlik strategiyasında milli maraqların başlıca mövqeyə çəkilməsi Azərbaycanda bununla bağlı qəbul olunan qanunlarla tənzimlənir. Bunlardan «Milli təhlükəsizlik haqqında» Qanun mühüm rol oynayır. Bu qanunda ölkənin milli mənafeyinin hüquqi təyini verilir: «Azərbaycan Respublikasının milli maraqlar - xalqı əsas dəyər və hədəflərinin, habelə bütövlükdə cəmiyyətin inkişafını təmin edən elementlərin məcmusudur»”¹

“Təhlükəsizlik sahəsində dövlətinin hazırladığı siyasətə və dünya təcrübəsinə əsaslanaraq Azərbaycanın milli maraqlarının reallaşmasının parametrlərini qiymətləndirmək mümkündür. Hər bir dövlətin və Azərbaycanın da milli maraqları vaxta görə uzunmüddətli, ortamüddətli və qısamüddətli dövrlərə bölünür. Bu bölgü öz əksini dövlətin daxili-xarici siyasət strategiyası və taktikasında tapmış olur.

“Azərbaycanın mühüm və həyatı mənafeyinə ümumiləşdirilmiş şəkildə aşağıdakıları daxil etmək olar²:

- Azərbaycanın suverenliyinin, iqtisadi müstəqiliyinin və ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi;
- Konstitusiyaya quruluşuna əsaslanan demokratik hüquqi dövlət quruluşu;
- Ölkənin çiçəklənməsi və əhalinin maddi rifah halının yaxşılaşdırılması;
- Qanunlar əsasında milli mənafeyə uyğun beynəlxalq münasibətlərin inkişaf etdirilməsi.”

Tədqiqat göstərir ki, ölkəmizin milli-iqtisadi təhlükəsizliyi daim müəyyən hədələrə tuş gəlib. Bu hədələrin yaranma səbəbləri müxtəlif təyinatlıdır: siyasi, iqtisadi, sosial, hərbi, ekoloji və s. Ölkənin milli təhlükəsizliyinə təhlükə törədən əsas faktorlar bunlardır: sosial-iqtisadi gerilik, elmi-texniki inkişafın zəif olması,

¹ «Milli təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu

² Əhmədov M.A. Qloballaşma və milli iqtisadiyyatın formalaşması. Bakı, 2003

insan mədəniyyəti və mənəviyyəti ilə əlaqədar problemlərin olması, təbiət kataklizmaları və demoqrafik problemlər və s. Bu təhlükələrin aradan qaldırılması məsələsi həll olunandır. Bu məqsədlə onları əvvəlcədən hiss etmək və onları üstələmək lazımdır. Yəni hadisənin səbəblərini ləğv etməkdənsə, ona qarşı profilaktik tədbirlərin görülməsi həm maddi, həm də mənəvi cəhətdən əlverişlidir.

2.3. İqtisadi inkişafı təmin edən dövlət tədbirləri sisteminin hüquqi təminatının formalaşdırılması

İnsan cəmiyyət şəklində təbiətlə, həm də öz aralarında münasibətə girməsə, maddi nemətlər istehsalı mümkün olmadığı kimi dövlətlər də bir-birilə müxtəlif istiqamətlərdə normal münasibətlər yarada bilməzlər və öz mövcudluqlarını saxlaya bilməzlər. Lakin cəmiyyətin inkişafının bazar iqtisadiyyatının tənzimlənən mərhələsinə kimi bu məsələlərin beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsinə zərurət yaranmamışdı. Elmi-texniki inqilabın baş verməsi ilə əlaqədar bir çox qlobal problemlər yaranmışdır. Buraya sülhün qorunub saxlanması, yoxsulluğun, işsizliyin çoxalması, ekoloji gərginliyin artması, beynəlxalq terrorizm və başqaları daxildir. Bu qlobal problemlərin yaranmasından bütün dövlətlər bu və ya başqa dərəcədə iştirakçı olduqlarına görə, həm də bunların həllinə hər hansı dövlətin gücü çatmadığından bütün dövlətlər qlobal problemlərin həllində öz güclərini birləşdirməyə məcbur olmuşlar. Digər tərəfdən, bir ölkədə yaranmış hər hansı bir böhran qonşu dövlətə və tədricən bütün dünya dövlətlərinin milli və iqtisadi təhlükəsizliyinə təhlükə törədir.

“İqtisadiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı Cozef E.Stiqlitz yazır ¹ : «Beynəlxalq hesablaşmalarda belə bir pozulmaz qanun vardır: dünya üzrə bütün kəsirlərin məbləği bütün müsbət saldoların məbləğinə bərabər olmalıdır. Bu isə o deməkdir ki, əgər Çin və Yaponiya müsbət ticarət saldosa malik olduqlarını elan edirsə, onda bir sıra digər ölkələr yəqin ki, ticarət kəsirinə malikdirlər».”

¹ В.С.Балабанов, Е.Н.Борисенко. Продовольственная безопасность. Международные и внутренние аспекты. Москва, 2002

Ölkələrin davamlı tərəqqisinin ümumi və olduqca vacib qanunauyğunluqlarından əsası beynəlxalq münasibət subyektlərinin bir blokda və ya birlikdə birləşməsi əsasında onların inkişaf səviyyələrinin və imkanlarının bir-birinə yaxınlığının təmin edilməsinin səmərəli tənzimlənməsinə xidmət edir və blokun iştirakçı dövlətləri bu prosesə hazır olmalıdır.

Hazırda dünyada regional təhlükəsizlik üzrə yaranan ən samballı beynəlxalq təşkilat «Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Təşkilatdır» (ATƏT). Həmin təşkilat müasir və olduqca hörmətli Avropa regionu üzrə geniş səlahiyyətli bir təşkilatıdır. ATƏT-in əsas vəzifələrindən biri də müəyyən səbəblərdən münaqişə vəziyyətinə gələn dövlətlərə problemin sülh yolu ilə həlli üzrə əsalandırılmış məsləhət verməkdir.

Lakin, hazırda bu təşkilatın işləyərək təqdim etdiyi təkliflərin icra mexanizmi yaradılmamışdır. Bu sahədə ən çatışmayan cəhətlərdən biri əksər regional beynəlxalq təşkilatların dövlətlərarası münaqişələrə, konkret dövlətlərə ikili standartla yanaşmalarıdır.

Yəni, təcavüzə məruz qalan Azərbaycanla təcavüzkar Ermənistan arasında fərq qoymur, əksinə ölkəmizi hərdən qınayır və bəzi hallarda isə iş o yerə çatır ki, onlar Azərbaycana işğalda olan torpaqlarının Ermənistana verilməsi istiqamətində sülh bağlamağa sövq etmək cəhdləri də göstərilir. Beləki, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Təşkilatının Minsk qrupunun Dağlıq Qarabağla əlaqədar təklif etdiyi variantların böyük əksəriyyəti təcavüzkar Ermənistanın nəfinədir və onlar bilavəsitə Ermənistanın təcavüzünü dəstəkləmək məqsədini güdür. Bu səbəbdən də, həmin təşkilatı mövcud vəziyyətdə beynəlxalq regional təhlükəsizliyi qoruyan qurum hesab etmək düz deyil və bununla bağlı Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq üzrə Təşkilatının Minsk qrupunun Dağlıq Qarabağ probleminin ədalətli həlli baxımından buraxılaraq təzədən təşkili zəruri sayılır.

Dünyanın bir çox bölgələrində beynəlxalq səviyyədə əmin-amanlığı saxlamaq məqsədilə çox sayda qurumlar təşkil olunub. Məsələn, Amerika qitəsi ölkələrinin (Mərkəzi Amerika) qurumunu, Yaxın Şərqdə Ərəb Dövlətləri Liqasını, Cənubi Asiyada və Cənubi-Şərqi Asiyada yaradılmış qurumları buna misal

göstərmək olar.

Regional əmin-amanlığı qorunmasında dünyanın bəzi bölgələrində fəaliyyət göstərən bir çox regional qurumların rolu yüksəkdir. Konkret olaraq bu qurumlardan Avropadan kənar ərazilərdə, yəni Sakit okean regionunda formalaşmış hərbi-siyasi blok həmin bölgədə olan ölkələr arasında əmin-amanlığın qorunmasında böyük töhvə verirlər.

Regional əmin-amanlığın qorunmasında çoxtərəfli və ikitərəfli müqavilələr, qarşılıqlı yardım, həmçinin, hərbi sferada əməkdaşlıq barədə sazişlərin imzalanması böyük əhəmiyyət daşıyır. O cümlədən, ABŞ və Yaponiya, ABŞ-la Cənubi Koreya arasında imzalanan sazişləri bariz nümunə kimi göstərmək olar. 2-ci dünya savaşından sonra Şimali Atlantika Təşkilatı (NATO) adlı hərbi təşkilatın formalaşdırılması (1949) o zaman iki prinsipial əks düşərgənin yaranmasına gətirib çıxardı. Yəni, NATO tərkibində ABŞ başda olmaqla qərb dövlətləri, Varşava hərbi Bloğunun tərkibində isə keçmiş SSRİ başda olmaqla sosialist dövlətləri toplandı. Məsələnin belə qoyuluşu o dövrdə bu hərbi bloklar arasında yaranan kəskin qarşıdurma səbəbindən bütün dünyada beynəlxalq əmin-amanlığa ciddi təhlükə yaratmışdı.

Hazırda bölgələr üzrə təhlükəsizlik üzrə fəaliyyət göstərən beynəlxalq qurumlardan biri də MDB sayılır. Bu regional qurumda keçmiş SSRİ tərkibində olmuş və sonradan oradaca yenidən müstəqil dövlət kimi formalaşmış dövlətlər birləşmişdir. Bu təşkilata üzv dövlətlər beynəlxalq əməkdaşlığın bütün istiqamətlərdə, cümlədən də beynəlxalq təhlükəsizlik sahəsində də reallaşdırmağış nəzərdə tuturlar. Bununla da onlardan hər biri bu qurum tərkibində onun imkanlarından istifadə edərək öznün milli maraqlarını qorumaq üçün MDB-yə qoşulub.

“Respublikamızda ümumilikdə təhlükəsizliyin, xüsusilə də onun mühüm komponenti olan iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı sahəsində hüquqi baza rolunu oynayan qanunvericilik aktları sırasına aşağıda qeyd olunan normativ-hüquqi aktları aid etmək olar:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. 1995

2. Azərbaycan Respublikasının Torpaq Məcəlləsi 1998
3. Sahibkarlıq Fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 1992
4. Azərbaycan Respublikasının mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında Qanun. 2000
5. Azərbaycan Respublikasının Əhalisinin məşğulluğu haqqında Qanun. 1991
6. “İcarə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun. 1992
7. Azərbaycan Respublikasının müəssisələr haqqında Qanun. 1994
8. Azərbaycan Respublikasının Qiymətli kağızlar haqqında Qanun. 1998
9. “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun.1995
10. Azərbaycan Respublikasının İstehlakçıların hüquqlarının mühafizəsi haqqında Qanun. 1995
11. “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun. 2002 və s.

Yuxarıda qeyd edilən qanunvericilik aktları sosial-iqtisadi şəraitin və yeni reallıqların formalaşması ilə əlaqədar olaraq, meydana çıxan yeni məsələlərin həlli edilməsi baxımından zaman-zaman müəyyən əlavə və dəyişikliklərin edilməsi ilə müşahidə olunmuşdur.¹

Müasir dünya sistemində qəbul edilmiş ekoloji cəhətdən stabil, təhlükələrdən uzaq iqtisadi inkişaf konsepsiyasının məzgi təbiəti korlayan istehsalların ləğv olunması, onların yerinə təbiət ehtiyatlarından rəşional və qənaətlə istifadə əşasında iqtisadiyyatın səmərəliliyinin artırılmasını həlli ilk növbədə tələb olunan məsələlər səviyyəsinə qaldırmaqdan ibarətdir. Həmçinin, istehsal prosesində məvcud təbii ehtiyatların maksimum köklü işlənməsi əşasında son məhsul çıxımının artırılmasına ciddi fikir vermək və bu sahədə yüksək səmərə əldə etmək imkanları qiymətləndirilməlidir.

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əşasları. Bakı, 2006, səh. 834

“İqtisadi və təbii resursların məhdud olması faktının təbliği ekoloji təhlükənin qarşısının alınmasında ən yaxşı vasitədir. Bunun üçün insanların sağlam mənəviyyatını formalaşdırmaq lazımdır. İnsanları inandırmaq lazımdır ki, uzun ömür sürmək və sağlam yaşamaq istəyirsənsə təbiətdən normal tələbatı ödəyə biləcək miqdarda maddi nemətlər almaq daha sərfəlidir. Eys-ışrət içərisində yaşamağın xeyrindən çox ziyanı vardır. Məhz dərk olunmuş tələbat bu deməkdir. İnsanların əksəriyyətində belə xarakter formalaşsa təbii resurslardan qənaət və qayğı ilə istifadə etmək mümkün olar. «Davamlı inkişaf» konsepsiyası bu mənada əhəmiyyətlidir. Onun müddəaları aşağıdakılardır¹:

- dünyanın inkişafı elə qurulmalıdır ki, bu inkişaf biosferaya dağıdıcı təsir göstərməsin;
 - xalqların və ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafının müxtəliflik variantı etiraf edilməlidir;
 - planetin ekoloji təhlükəsizliyinin sosial-ədalətli təmin olunmasının qeyri-mümkünlüyü;
 - sosial-iqtisadi inkişaf azadlıq və hümanizmə əsaslanmalıdır.
- Dünyanın «davamlı inkişaf» konsepsiyasının izah olunan müddəalarından aşağıdakı prinsiplər çıxır.
- ətraf mühit və ekoloji siyasət problemi iqtisadi siyasətin bir hissəsi olmalıdır;
 - metodologiya, metodika və digər zəruri normativ sənədlərə iqtisadi qiymət sənaye istehsalından, ətraf mühitdən necə istifadə edilməsi nöqtəyi nəzərindən verilməlidir;
 - metodika işlənilib hazırlanarkən ona qiymət sənaye məhsulunun həcminə görə yox, istehsalın bütün mərhələlərində ətraf mühitə necə təsir göstərdiyinə görə verilməlidir;
 - xüsusi və dövlət bölmələrində ekoloji cəhətdən təhlükəsiz olan texnologiyanın və elmi-tədqiqat işlərinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi;

¹ Əhmədov M.A. Qloballaşma və milli iqtisadiyyatın formalaşması. Bakı, 2003

- istehsalda (həm xüsusi, həm də dövlət bölmələrində) təhlükəsizliyi təmin edən və sağlamlığa zərər vurmayan texnika və texnologiya işləyib hazırlayan və istehsala tətbiq edən subyektlərə mekafatların verilməsi;

- həm dövlət, həm də qeyri-dövlət müəssisələrində ekoloji və sənayenin təhlükəsizlik inkişafını təmin edə bilən təhsilli mütəxəssislər hazırlamaq;

- bütün ölkələrdə sənayenin təhlükəsiz və sabit inkişafı haqqında olan informasiya mübadiləsini və yayılmasını həyata keçirmək;

- sənayenin təhlükəsizlik və ekoloji sabitliyini təmin edən xırda və orta sahibkarlara güzəştli maliyyə köməkliyi göstərmək.”

Aparılan təhlilə görə qarşıya qoyulan məsələnin səmərəli şəkildə araşdırılması və analizinə əsaslanmaqla belə nəticə qeyd oluna bilinərki, ölkənin özünün müstəqil iqtisadiyyatının formalaşdırması və iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin etməsi bir çox çətinliklərin müşaiəti ilə həyata keçirilmişdir. Bu fəaliyyətin səmərəli həyata keçirilməsi ilk növbədə daxili və xarici təhlükələrin qarşısının alınması istiqamətində ağıllı iqtisadi siyasət yeridilməsindən əsaslı şəkildə asılıdır. Bu prosesdə dövlətin istinad etdiyi güclü təməl mükəmməl hüquqi bazanın formalaşdırılması və onun əsasında səmərəli fəaliyyət göstərən hüquqi tənzimləmə mexanizminin işə salınmasıdır.

FƏSİL III. RESPUBLİKAMIZDA İQTİSADİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN VƏ İQTİSADİ İNKİŞAFIN HÜQUQİ TƏMİNATININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf konsepsiyasının hüquqi təminatının təkmilləşdirilməsi istiqaməti

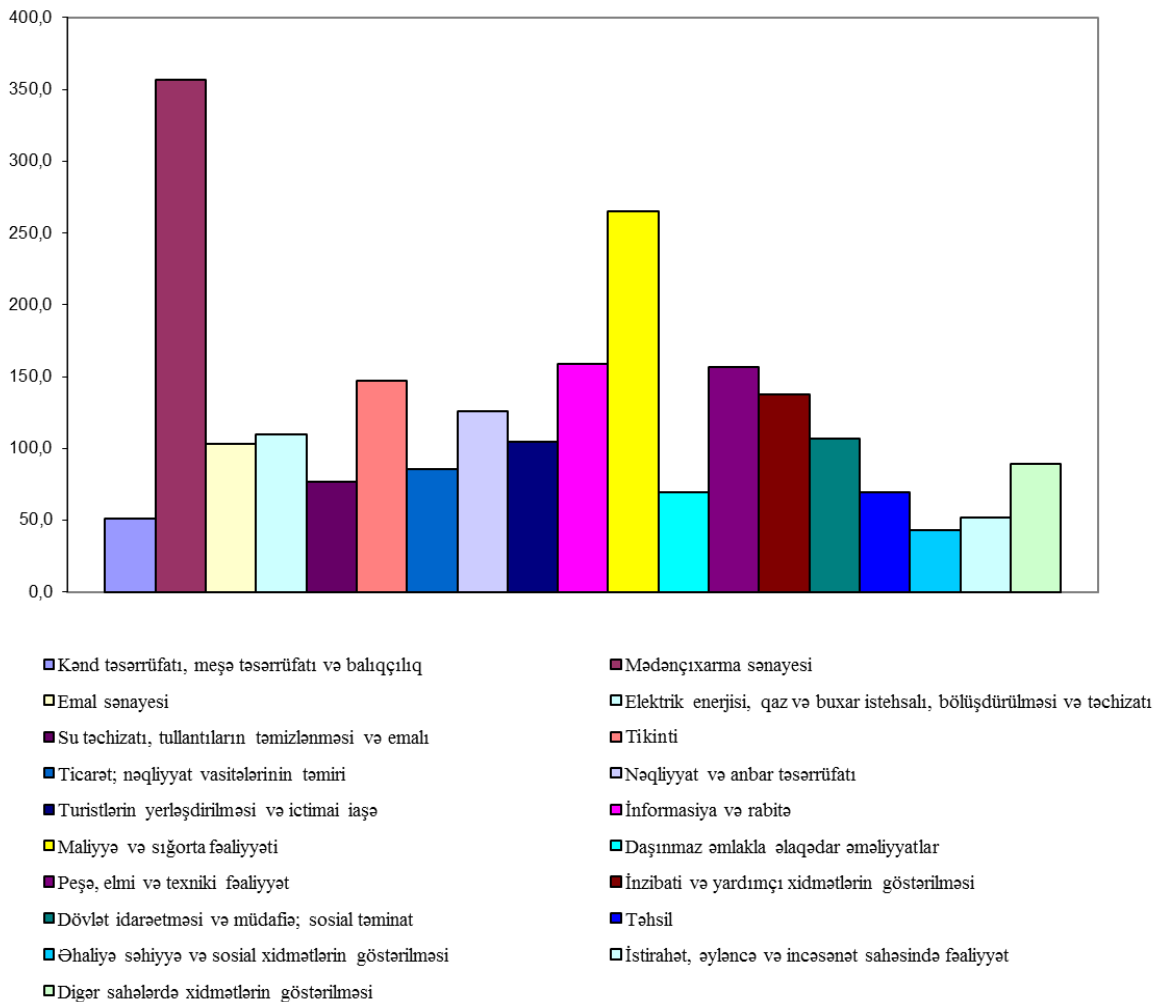
Müasir elmi-texniki tərəqqi prosesində ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin həyata keçirilməsi problemi getdikcə daha çox aktual xarakter almaqdadır. Mürəkkəb bir sistem kimi, iqtisadi təhlükəsizliyin bacarıqla təmin edilməsi çox sayda faktorları nəzərə almağı tələb edir. Göstərmək lazımdır ki, bu amillər yalnız qarşılıqlı münasibətdə olduqda və bir-birini tamamladıqda yüksək təsir qüvvəsinə malik olurlar. Mahiyyət etibarı ilə bu amillər bir mürəkkəb sistemdə birləşir və onlara yalnız kompleks şəkildə yanaşılmalıdır. Əks halda onlar öz vəzifələrini tam yerinə yetirmirlər. Bu səbəbdən də onları sistemlilik əsasında araşdırmaq və bu əsasda da milli iqtisadi təhlükəsizliyin vahid sistemini formalaşdırmaq olar.

Mahiyyət etibarı ilə iqtisadi təhlükəsizliyin tənzimlənmə quruluşu çoxrilləli bir sistem təşkil edir və ölkə, region, müəssisə və şəxs səviyyələrdə təzahür edir. Lakin, səviyyəsindən asılı olmadan sistemə bunlar aid olunur: iqtisadi proqnozlaşdırma, iqtisadi analiz, indikativ və strateji planlaşdırma və s. Belə bir sistemi formalaşdırmaq məqsədilə ilk növbədə sistemli analiz üsulundan istifadə vacibdir.

Ölkədə iqtisadi təhlükəsizlik üzrə hesablar durumu barədə məlumatın düzgün işlənməsi həyati əhəmiyyət daşıyır. Göstərmək lazımdır ki, ölkənin iqtisadi təhlükəsizlik hesabları iqtisadi durumu yüksək olan ölkələrə nisbətən geri qalır. Buna başlıca səbəb Azərbaycanın hələ milli iqtisadiyyatı yenidən qurma prosesini həyata keçirməsidir.

“İqtisadi təhlükəsizliyin səviyyəsinin qiymətləndirilməsinə müqayisəli göstəricilərin faktiki vəziyyəti və indikatorlar nəzərə alınmaqla seçilmiş vaxt ərzində sosial-iqtisadi inkişafın proqnozu vasitəsilə nail olunur. İqtisadi fəaliyyəti analiz edərkən və bu istiqamətdə aparılan araşdırmaları ümumiləşdirərkən iqtisadi

təhlükəsizlik problemlərinin həllinə hansı səviyyədə nail olunması göstəricisi səviyyəsi müəyyənləşdirilir. Məhz bu baxımdan da iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi təsərrüfat fəaliyyətinin bütün sferalarını, o cümlədən də ölkə iqtisadiyyatı miqyasında reallaşdırıla bilinər.”¹

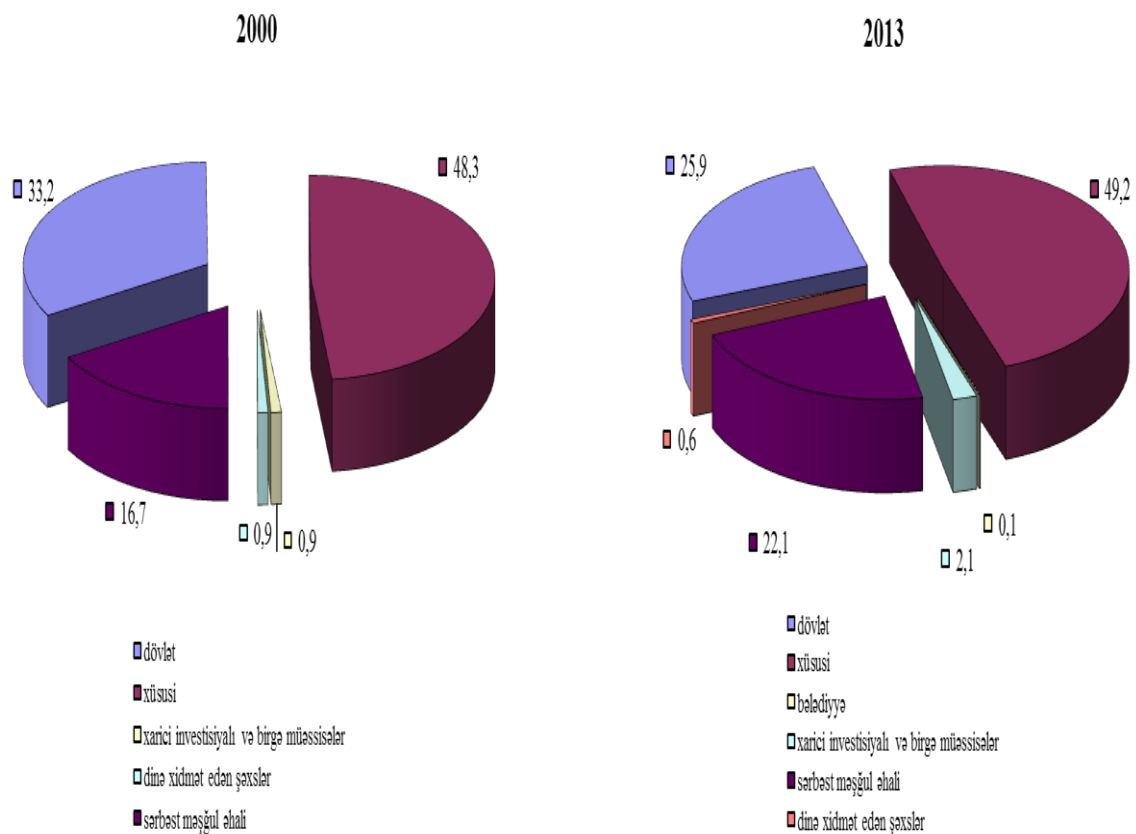
Diaqram 3.1. 2013-cü ildə iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə orta aylıq əmək haqqı

Planlı sosialist iqtisadiyyatının miili bazar iqtisadiyyatına keçidi prosesində iqtisadi təhlükəsizlik problemləri ön plana çıxır və onun səmərəli həlli uzun bir vaxt tələb edən məsələ olmaqla xarakter etibarı ilə dövlətin və əhəlinin məqsəyönlü fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə sıx əlaqədardır. Qeyd olunan məsələnin uğurla həll etmək məqsədi ilə dövlət tərəfindən iqtisadiyyatın bütün səviyyələrində səmərəli işləyən və milli iqtisadi tərəqqinin bütün istiqamətlərinə nəzərdə tutulan

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 834

iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyası formalaşdırılmalıdır. Həmin sənədin reallaşdırılması məqsədilə hazırlanan tədbirlər kompleksinin uğurla icra edilməsi üçün ölkə iqtisadiyyatının tənzimlənməsi istiqamətində dövlətin qəbul etdiyi bütün səviyyəli normativ-hüquqi aktlar mövcud hüquqi bazanın bütün elementləri ilə, xüsusi ilə də yüksək qüvvəli qanunlarla, uyğunlaşdırılmalı və onlar arasında heç bir ziddiyət olmamalıdır.

Müasir şəraitdə ölkədə xalqın mövcud mentalitetinə uyğun olaraq bu qanunlar milli mənafehlərlə və prinsiplərlə əlaqələndirilmiş şəkildə kompleks formada icra olunmalıdır. Bu kontekstdən baxıldıqda ictimai əməklə məşğul olanların mülkiyyət növləri üzrə fəaliyyət sferalarının araşdırılması da əhəmiyyət kəsb edir.(Diaqram 3.2):

Diaqram 3.2. Mülkiyyət növləri üzrə məşğul əhəlinin faizlə bölgüsü (2000 və 2013-cü illər)

İqtisadi əmin-amanlıq nöqtəyi-nəzərindən xüsusi rol oynayan problemlərdən

biri də ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məsələsidir. Stabil şəkildə ölkəni ərzaqla təmin etmək dövlətdə sosial-iqtisadi sabilliyin olduqca mühüm amilidir. Buna görə də hər vətəndaşın mühüm ərzaq malları ilə tam təmin edilməsi dövlət tərəfindən fasiləsiz olaraq düzgün ərzaq siyasətinin aparılmasını tələb edir və bu olduqca vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Axır dövrlərdə ölkədə enerji təyinatlı məhsulların qiymətlərinin kəskin qalxması, qabaqcıl dünya ölkələrində maliyyə bazarında olan böhranlar və buna paralel olaraq dünya əhalisinin sürətlə artması bütün aləmdə ərzaq mallarına tələbatın yüksək həddə çatması, ekoloji kataklizmalar və s. səbəblərdən beynəlxalq bazarlarda ərzaq müvafiq qiymətlərin artması, nəticə etibararı ilə ümumilikdə dünyada və, xüsusilə də bir sıra zəif inkişaf etmiş ölkələrdə kəskin ərzaq çatışmamazlığı problemini və bu sahədə müvafiq təhlükəni yaratmışdır.

Hazırkı durum ölkələrin daxili ərzaq bazarının normal fəaliyyəti və müvafiq olaraq, ölkənin kənardan ərzaq gətirilməsindən maksimum az asılı olması problemlərinin həllinə sistemli yanaşmasını zəruri edir. Ölkə Prezidentinin 01.05.2008 il tarixli 2786 sayılı Sərəncamına müvafiq olaraq qəbul edilmiş «Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı» ölkədə ərzaq problemi və təhlükəsizliyinin səmərəli həllinə istiqamətlənmişdir. Həmin sənədə əsasən 2008-2015-ci illərdə bu istiqamətdə bir sıra mühüm tədbirlər planlaşdırılıb.

Qeyd olunan müvafiq Dövlət Proqramının fəaliyyət istiqaməti ilə ölkənin ərzaqa tələbatının ödənilməsi üzrə aparılan siyasətinin əsas istiqamətləri fərqlidir. Başqa sözlə deyərsək, yuxarıda adı qeyd olunan Dövlət Proqramının başlıca istiqaməti Azərbaycanda vətəndaşların normal həyat yaşamaları məqsədilə dünyada qəbul edilmiş normalara müvafiq olaraq onların ərzaq mallarına olan tələbatlarının ödənilməsi sayılır. Buna nail olunması isə o deməkdir ki, ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi heç olmazsa minimal səviyyədə təmin olunmuşdur.

Buna paralel olaraq ölkədə ərzaqa tələbatın müəyyən hissəsinin ərzaq idxalı hesabını, lakin Azərbaycanın ərzaq təhlükəsizliyinə xələl gətirmədən ödənilməsi də nəzərdə tutulur.

Eyni zamanda, ölkəmizdə dövlət tərəfindən ərzaqın istehsalı, uzun müddətə saxlanması, onun reallaşdırılmasının səmərəli aparılması üçün zəruri infrastruktur sahələrin formalaşdırılması da ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin mühüm şərtlərindən biridir. Bu isə. Öz növbəsində, Azərbaycanda bu sahələrdə əsaslandırılmış investisiya siyasəti əsasında mümkün sayılır. Bütün bu problemlərin səmərəli həlli üçün müvafiq Dövlət Proqramının 2015-ci ilədək reallaşdırılması üzrə tədbirlər nəzərdə tutulmuşdu. Proqramda nəzərdə tutulan tədbirlərin uğurla həyata keçirilməsi istiqamətində xüsusi Plan hazırlanmışdır. Həmin Plana daxil edilən tədbirlər cədvəl 3.1.-də əks olunur.

Cədvəl 3.1.

«2008/15-ci illər ərzində əhalinin gündəlik tələbat mallarıyla
təmin olunmasına dair tədbirlər planı»¹

S/s	Planlaşdırılan tədbirlər	Reallaşdıracaq dövlət orqanı	Dövr
1	Torpaq ehtiyatlarının inventarlaşdırılması	Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi	2009-2010
2	Rayonlar üzrə elektron (rəqəmli) torpaq-kadastr xəritələrinin hazırlanması	Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi,	2009-2015
3	İstifadə olunmayan əkinə yararlı torpaqların əkin dövriyyəsinə cəlb edilməsinin genişləndirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Meliorasiya və Su Təsərrüfatı idarəsi	2008-2015
4	Pay torpaqlarında formalaşmış xırda ailə və fermer təsərrüfatlarının könüllülük əsasında kooperasiyalarda birləşməsinin stimullaşdırılması	Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsi, yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları	2008-2015
5	Sudan istifadə edənlər birliklərinin yaradılmasının genişləndirilməsi	Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC, Ədliyyə Nazirliyi	2009-2015
6	Suvarmada mütərəqqi texnologiyaların tətbiqinin dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC	2008-2015
7	Ətraf mühitin (torpaq və suyun) müntəzəm olaraq ekoloji monitorinqinin aparılması və müvafiq məlumatların istehsalçılara çatdırılması	Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	2008-2015

¹ “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”

Cədvəl 3.1-in ardı

8	Taxıla olan dövlət ehtiyacının tənzimləmə mexanizminin işlənilib hazırlanması	Fövqəladə Hallar Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	2008-2009
9	Tərəvəz yetişdirilən istixana sisteminin genişləndirilməsinin dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti və bələdiyyə orqanları	2008-2015
10	Üzümçülüyn inkişaf etdirilməsi, süfrə sortlarının istehsalının artırılması	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları	2008-2015
11	Toxumçuluqda dövlət himayəsinin həyata keçirilməsi və yüksək keyfiyyətli toxuma tələbatın tam ödənilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi	2009-2012
12	Ölkədə heyvandarlığın və onun yem bazasının intensiv inkişaf etdirilməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi	2008-2015
13	Xarici ölkələrdən cins heyvanların idxal edilərək, damazlıq müəssisələrinin dəstəklənməsi	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	2008-2015
14	Dövlət investisiyalarının aqrar bölmənin infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılmasına yönəldilən siyasətinin davam etdirilməsi	İqtisadi İnkişaf Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi və digər aidiyyəti dövlət qurumları	2008-2015

Beləliklə, «2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı»nın reallaşdırılması sahəsində dövlətin əldə etdiyi müsbət nəticələr ölkədə ərzaq təhlükəsizliyi probleminin uğurlu həllinə güclü təkan vermişdir.

3.2. Müasir şəraitdə respublikamızın milli iqtisadi təhlükəsizliyinin institusional bazasının formalaşdırılmasında xarici təcrübədən istifadə istiqamətləri

Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi fəaliyyət nəticəsində ölkədə etibarlı iqtisadi təhlükəsizlik mühiti formalaşdırılmışdır. Həmçinin, buna müvafiq olaraq xalqın maraqları nəzərə alınmaqla, dövlət ölkə ərazisində tədbirlər işləyib hazırlayır və reallaşdırır. Ümumiyyətlə dövlətin müvafiq siyasəti bütün təhlükəsizlik tədbirlərini əhatə etməklə bu sahədə hər bir situasiyanı nəzərə alır və kompleksli xarakterə malik olur.

Ölkənin ali sənədi sayılan Konstitusiyaya əsasən Azərbaycanın bütün ərazisi tam bir vahid təşkil edir və o heç bir qüvvə tərəfindən bölünə bilməz. Hazırda isə o

bütün hüquqi vasitələrdən istifadə edərək təcavüz nəticəsində zəbt edilmiş ərazisini geri qaytarmağa çalışır. Müasir şəraitdə dövlətimizin fəaliyyətində ən prioritet istiqamət sayılan bu hərəkətlər ölkənin təhlükəsizlik strategiyasının vacib məqamı sayılır.

Bu baxımdan, milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə dövlətin fəaliyyətində ən vacib məqam gələcək dövrə beynəlxalq təhlükəsizlik problemlərinin uğurlu həlli istiqamətində düzgün hərəkət strategiyasını işləyib hazırlamaq olmalıdır. Bu strategiyada beynəlxalq hüququn və beynəlxalq iqtisad hüququn bütün imkanlarından milli və xüsusilə də iqtisadi təhlükəsizlik problemlərinin xalqın maraqlarına uyğun həllinin təminatı əsaslı şəkildə əks olunmalıdır.

“Bu nöqteyi-nəzərdən Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik haqqında Qanununun müstəsna rolu vardır. Bu Qanunda milli təhlükəsizliyinin təmin olunması tədbirlərinə tələblər ölkəmizdə məhkəm hüquqi təməl sayıla bilər. Həmin qanuna əsasən:

- Ölkənin milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində reallaşdırılması zəruri olan tədbirləri əərçəkləşdirən zaman aşağıda qeyd olunana tələblər nəzərə alınmalıdır:

- dövlət siyasəti kimi tədbirlərin reallaşdırılmasında müvafiq hökumət orqanlarının və onların səlahiyyətli şəxslərinin dəqiq bölgüsünün aparılması;

- milli dövləti maraqların təmin olunması və onların qorunması məqsədilə real və yaxud potensial kimi qiymətləndirilən, daxili, habelə xarici mənbələrdən qaynaqlanan təhdidlərə yönəlik adekvat tədbirlərin reallaşdırılması;

- bütün cəmiyyət üzvlərinin, o cümlədən də dövlətin maraqlarının qorunması;

- ölkənin milli təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından ixtiyarında olan bütün s resurslardan istifadə edilməsi və s.”¹

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin hüquqi əsasının formalaşdırılmasının da olduqca mühüm əhəmiyyəti vardır. Belə ki, Milli təhlükəsizlik haqqında

¹Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik haqqında Qanunu. Bakı. 2004

Azərbaycan Respublikası Qanunu bu sahədə ən samballı hüquqi əsas rolunu oynayır. Bu Qanununun 17-ci maddəsi ölkədə eyni zamanda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində də hüquqi baza yaratmışdır. Belə ki, o aşağıdakı məqamları özündə təsbit edir:

- ölkənin iqtisadi sahədə təhlükəsizliyinin qorunması Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi sahədə və bütünlükdə cəmiyyət miqyasında müvafiq münasibətlərin formalaşmasına təhlükə kimi qiymətləndirilən daxili və xarici faktorlardan mühafizə edilməsi;

- iqtisadi potensialının imkan daxilində artırılması və yeni iqtisadi sistemin elementi kimi bazar münasibətlərinin inkişafı sayəsində dövlətin iqtisadi suverenliyinin təmin edilməsi;

- ölkə miqyasında iqtisadi nailiyyətlərin təmin olunmasına şərait yaradan təbii ehtiyatların qorunması;

- beynəlxalq səviyyəli ixtisaslaşmış maliyyə qrupları arasında qarşılıqlı və səmərəli əməkdaşlığın miqyasının yüksəldilməsi;

- respublikasının iqtisadi potensialının mühafizə olunması üçün büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsinin təmin olunması;

- sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunması üçün bank sisteminin daha da sağlamlaşdırılması və təkmilləşdirilməsi;

- iqtisadiyyatda dövlətin rolunun optimallaşdırılması və ümumilikdə idarəetmənin səmərələndirilməsi;

- iqtisadiyyatda disproporsional inkişafa qarşı qabaqlayıcı tədbirlərin reallaşdırılması;

- ümumilkə iqtisadi sferada reallaşdırılan müxtəlif yönümlü reformaların hüquqi bazasının formalaşdırılması;

- iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi üçün yerli təsərrüfat subyektlərinin hüquqlarının qorunması;

- enerji resurslarının istehsal edilməsi, daşınması, nəqliyyat marşrutlarının istismar edilməsi layihələrin reallaşdırılması ilə ölkənin dünya miqyasında iqtisadi proseslərə inteqrasiya edilməsi;

• təsərrüfat fəaliyyəti sahəsində cinayət xarakterli davranışa qarşı adekvat tədbirlərin aparılması və s.¹

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində dövlətin diqqət mərkəzində saxladığı sahələrdən biri də ekoloji təhlükəsizlik problemlərinin həlli ilə bağlı düşünülmüş siyasətin reallaşdırılmasıdır. Bununla bağlı ən vacib məsələ zəruri hüquqi əsasın formalaşdırılması və onun dəyişən ekoloji şəraitə operativ uyğunlaşdırılmasıdır.

“Ekoloji təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkədə bu sahədə konkret olaraq dövlətin üzərinə düşən vəzifələri və hüquqları müəyyənləşdirmişdir. Qanunu 5-ci maddəsin əsasən ekoloji təhlükəsizlik sferasında dövlətə məxsus olan hüquq və vəzifələr aşağıdakılardır:

1. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması ilə əlaqədar dövlətə məxsus olan hüquqlar:

- bu sahədə dövlət tədbirləri sistemini müəyyən etmək;
- təhlükəsizlik sahəsində dövlət hakimiyyət orqanlarının qarşılıqlı əlaqələndirilmiş fəaliyyətinə ümumi rəhbərliyi həyata keçirmək;
- ekalogiya sahəsində məqsədli proqramlar hazırlamaq və reallaşdırmağa nail olmaq;
- ekoloji təhlükəsizliklə bağlı tədbirlərin icrası ilə əlaqədar olaraq qarşılıqlı fəaliyyəti təmin etmək;
- ekoloji təhlükəsizliyin səviyyəsini artıran təsərrüfat fəaliyyəti və digər ekoloji fəaliyyətlərin reallaşdırılması zamanı xüsusi ekspertizaların təşkili və müvafiq standartların tətbiqi;
- qanunvericilikdə müəyyən olunan qaydaların təsərrüfat subyektləri tərəfindən pozulduğu zaman onların fəaliyyətinin qanunda müəyyən edilmiş formada dayandırmaq;
- qanunvericiliyin tələblərini lazımınca yerinə yetirməyən müxtəlif səviyyəli vəzifəli şəxslərə dair qanunla müəyyən edilən məsuliyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi;

¹ Milli təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. 2004

- müvafiq dövlət hakimiyyət qurumlarında müvafiq təhlükəsizlik məsələlərinə dair informasiya toplamaq;

- ekoloji təhlükəsizlik sahəsində dəstək tədbirlərinin artırılması üçün beynəlxalq miqyaslı xüsusi tədbirlər planının müəyyənləşdirilməsi, habelə bu kimi tədbirlərdə bilavasitə iştirakçıya çevrilmək, müvafiq sahədə informasiya mübadiləsinin reallaşdırılması üçün xarici ölkələrin aidiyyəti orqanları ilə əvvəlcədən təyin edilən formada qarşılıqlı maraqlara xidmət edən bərabərhüquqlu fəaliyyət göstərmək;

- ekologiya sahəsində təhlükəsizlik tədbirlərinin reallaşdırılmasına xidmət edən digər tədbirləri reallaşdırmaq.

2. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması ilə əlaqədar dövlətə məxsus olan vəzifələr:

- təbii resurslardan ekoloji standartlar baxımından təhlükəsiz istifadə edilməsinə nəzarətin təmin olunması, habelə təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olan qurumların ekoloji tələblərə riayət etməsinə nəzarət;

- ekoloji təhlükəsizlik şəraitini cətinləşdirən vəziyyətin yaranması və onun daha da artması təhlükəsi meydana çıxdığı zaman hal və şəraitləri aşkarlamaq proqnoz etmək;

- müvafiq sahədə məlumat bazasını təmin etməklə reallaşdırmaq və onlara nəzarət etmək;

- ekoloji standartların pozulması ilə təhlükəli zonaya çevrilən ərazilərə xüsusi status verilməsi;

- ekoloji təhlükəsizlik nöqtəyi nəzərindən təsərrüfat fəaliyyətinə dair standartları müəyyənləşdirmək və normativlər yaratmaq;

- ekoloji təhlükəsizliklə bağlı real vəziyyəti əks etdirən məlumatlarla bağlı əhəlinin məlumatlandırılması;

- ekoloji təhlükəsizliklə bağlı davranışlara dair zərurət yarandığı halda əhali üçün xüsusi təlimat tədbirlərini reallaşdırmaq.¹

Azərbaycanın beynəlxalq qurumlarla qarşılıqlı münasibətdə olması və

¹Ekoloji təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı. 1999

onların tədbirlərində aktiv iştirak etməsi mahiyyət etibarı ilə onun səmərəli xarici iqtisadi fəaliyyət aparması və özünün iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində həyati rol oynayır.

Müasir dövrdə beynəlxalq qurumlar onların fəaliyyət xüsusiyyətindən, təyinatından, nüfuzundan və s. amillərdən asılı olmayaraq beynəlxalq münaqişələrin yoluna qoyulmasında və həllində artıq mühüm rola malikdirlər. Bu səbəndən də hazırda ölkəmiz üçün yaranan təhlükələrin vaxtlı-vaxtında neytrallaşdırılmasında və aradan qaldırılmasında, başqa sözlə, milli maraqlarımızın müdafiə edilməsində bu qurumların əvəzsiz rolu vardır və bu rol getdikcə artmaqdadır. Həmçinin, beynəlxalq qurumlar respublikamız üçün yarana biləcək təhlükəsizlik məsələlərinin həllinə bir çox dövlətlərin cəlb edilməsi işində çox iş görə bilirlər.

Bu nöqteyi-nəzərdən, Azərbaycanın milli maraqlarının təmin edilməsi istiqamətində ümumdünya və regional beynəlxalq qurumların fəaliyyəti ölkəmiz üçün böyük önəm daşıyır.

Tədqiqata əsasən söyləmək olar ki, müstəqilliyin ilk illərindən başlayaraq Azərbaycan bir çox beynəlxalq təşkilatlara daxil olma istiqamətində fəal siyasət həyata keçirmişdir. Beləki, 1992-ci ildə o BMT-yə üzv olmuş və bununla da o bu təşkilatın dünya proseslərində tənzimləyici rolunu etiraf etmişdir.

Ölkəmizin BMT-yə münasibətdə tutduğu mövqe təkcə onun cəlb edildiyi münaqişənin həllində bizim milli maraqlarımızın həllinə köməklə tamamlanmır, o daha global problemlərlə də bağlıdır.

Azərbaycan həm də BMT-nin müxtəlif siyasi, iqtisadi, sosial problemlər üzrə reallaşdırdığı proqramlar çərçivəsində həmin beynəlxalq qurumla sıx münasibətlər qurmağa çalışır. Həmçinin, Azərbaycan BMT-nin başqa təşkilatları çərçivəsində aktual dünyəvi məsələlərin həllində də aktiv iştirak edir. Ölkəmiz artıq 1992-ci ildən ATƏT-ə üzvü olmuşdur və bu qurum çərçivəsində Avropada təhlükəsizlik problemlərinin həllinə də öz töhvələrini verməkdə davam edir.

Beynəlxalq qurumlarla sıx əməkdaşlıq Azərbaycana həm daxili, həm də xarici təhlükəsizliyinin təmin olunmasında böyük üstünlüklər verir. Bu üstünlükləri

daha səmərəli şəkildə reallaşdırmaq üçün dövlət bir sıra mühüm qanunlar qəbul etmiş və həmin sənədlə əsasında da mükəmməl hüquqi mexanizmi formalaşdırmışdır. Belə bir səmərəli baza dövlətə təhlükəsizlik sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığa geniş imkanlar açır.

Azərbaycan Respublikasında milli təhlükəsizliyin müxtəlif səviyyələrdə uğurlu reallaşdırılmasında 2004-cü ildə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik haqqında Qanunu böyük rol oynayır. Bu qanunun 7-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə təhdidləri öz hüquqi təyinin tapmışdır.

Ölkəmiz müasir aləmin bir çox dövlətləri ilə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı formalaşdırmışdır və bu əməkdaşlığın daha da inkişafına çalışır. Əsas vəqam ondadır ki, Azərbaycan bu ölkələrlə mövcud regional və iri beynəlxalq məsələlərin həlli ilə bağlı sız fəaliyyət həyata keçirir.

Azərbaycan həm də GUAM - Gürcüstan, Moldova və Ukraynanın «Demokratiya və İqtisadi İnkişaf Naminə» qurum çərçivəsində də geniş əməkdaşlıq həyata keçirir.

Həm də ölkəmiz bu qurumun fəal üzvləri olan Ukrayna və Moldova ilə əməkdaşlığı ikitərəfli əsasda müxtəlif sahələri üzrə reallaşdırır. siyasi, iqtisadi, humanitar və digər sahələrdə inkişaf etdirilir.

Azərbaycanın Avropa dövlətləri ilə münasibətləri ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr şəklində quraraq Avropanın ictimai hayatının bütün sahələrində bərabərhüquqlu və bərabərtərəfli əsasda əməkdaşlığın inkişafına çalışır. Bu əməkdaşlıq əsasən birgə regional projeklərin reallaşması şəklində təzahür edir.

İqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi sahəsində dövlət fəaliyyəti dövlət strategiyasının reallaşdırılması üzrə fəaliyyətin koordinasiyası və nəzarəti də özünə daxil edir. Onun vəzifəsi - qısa müddətli perspektivdə sosial-iqtisadi sistemin və dövlətin sabitliyini pozan amillərin müəyyən edilməsi və monitorinqinin keçirilməsinin, habelə, bu amillərin zərərli təsirini vahid iqtisadi islahat proqramı çərçivəsində aradan qaldıran və zəiflədən iqtisadi siyasəti və institusional

islahatları formalaşdırmalıdır.¹

Ümumiyyətlə, ölkəmizdə milli maraqların kifayət dərəcədə korrekt şəkildə təmin edilməsində qabaqcıl dünya təcrübəsindən səmərəli istifadə edilməsinin olduqca önəmli rolu vardır. Bu onunla əlaqədardır ki, beynəlxalq aləmdə artıq kifayət qədər geniş və müxtəlif təcrübə toplanmışdır.

Müasir dövrdə dövləti maraqların formalaşdırılmasında beynəlxalq təcrübədən yararlanmaq daha məqsəduyğun hesab edilir. Ümumilikdə müvafiq təcrübələr dövləti maraqların reallaşdırılması məqsədilə bir sıra məsələlərin zəruriliyi vurğulanır ki, onlarda ən ümumiləşdirilmiş formada aşağıdakılar misal göstərilə bilər:

- subyektiv yanaşmalara və ümumi dəyərlərə uyğun olan beynəlxalq səviyyəli əməkdaşlıq sistemi formalaşdırmaq;
- dövlət idarəetməsi sahəsində siyasi, sosial, ekoloji, ticari, iqtisadi, habelə texnoloji inkişaf sahəsində liderliyə nail olmaq;
- dövlətin ümumilikdə təhlükəsizliyinə ciddi təhdid yaradan bütün təzahürlərin neytrallaşdırılması;
- başqa dövlətlərlə münasibət formalaşdıran zaman, milli maraqların əsas götürülməsi;
- ümumilikdə ölkə vətəndaşları üçün müxtəlif məzmun və formalı təhdidlərə adekvat mübarizəni həyata keçirmək;
- təhlükəsizliklə bağlı dövlətin hərbi qanunauyğunluqları əsas götürməklə balansın daima nəzarətdə saxlanılması;
- ölkədə reallaşa biləcək təhdidlərlə bağlı çeşidli mənbələrdən məlumatlar əldə etmək və s.²

İqtisadi təhlükəsizlik strategiyası və dövlətin sosial-iqtisadi sahədə yeritdiyi siyasət - dövlətin tənzimləyici fəaliyyəti ilə bağlı kateqoriya və alətləri, qarşılıqlı əlaqədə və qarşılıqlı fəaliyyətdə olmalıdırlar. Bir tərəfdən iqtisadi təhlükəsizlik strategiyası, iqtisadi siyasətin strateji məqsədinin səmtini əks etdirərək eləcə də

¹V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

².B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövləttənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 834

tənzimlənən makroiqtisadi sistemin arzu olunan keyfiyyətinin bir hissəsidir. Digər tərəfdən iqtisadiyyatın arzu olunan vəziyyətini xarakterizə edən miqdar parametrlərinin qiymətləri, mümkün tətbiq edilmə nəticələri iqtisadi təhlükəsizlik səviyyəsini pisləşdirməyə (zəiflətməyə) qadir olan iqtisadi siyasətin keçirilmə metodlarından istifadə edilməsinə olan məhdudiyyətləri təyin edirlər.”¹

Azərbaycanın qarşıdakı perspektiv dövrə dinamik və stabil inkişafının təmin olunmasında investisiya siyasətinin düzgün reallaşdırılmasının müstəsna əhəmiyyəti vardır. İnvestisiyaların milli maraqlara uyğun istifadəsi məhz dövlətin həyata keçirdiyi investisiya siyasətinin əsələndirilmiş qaydada təmin edilməsi ilə sıx əlaqədardır. Bu səbəbdən də ölkədə investisiyalar üçün əlverişli şəraitin yaradılması dövlətin qarşısında duran həyati funksiyalardan biridir.

Dövlətin bu vəzifənin öhdəsindən uğurla gəlməsi ilk növbədə ölkədə düzgün mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdırılması, səmərəli işləyən yeni formalı tənzimləmə sisteminin yaradılması və onun mütəmadi olaraq da təkmilləşdirilməsi, mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün investorlara əlverişli fəaliyyət şəraiti yaradılması, bazarə normal rəqabət mühitinin yaradılması və, ən əsası isə, bütün bu proseslərin mükəmməl normativ-hüquqi əsasının formalaşdırılmasından köklü formada asılıdır. Burada xüsusi diqqət ilk növbədə investisiyaların iqtisadiyyatın bütün sahə və sektorları arasında milli maraqlara uyğun və rəasional bölgüsünün aparılmasına istiqamətləndirilməsinə yetirilməlidir. Buna paralel olaraq, dövlət tərəfindən milli şirkət və firmaların ölkədən xaricdə səmərəli fəaliyyəti və onların samballı beynəlxalq layihələrdə geniş iştirakı stimullaşdırılmalıdır. Məsələn, Azərbaycanın hazırda mühüm beynəlxalq əhəmiyyəti daşıyan layihələr kimi «Şərq-Qərb» və «Şimal-Cənub» logistika koridorlarında iştirakı ona bir tranzit ölkə kimi iqtisadi imkanlarının genişlənməsinə, texnoloji təminat problemlərinin uğurla həllinə, prinsipial yeni telekommunikasiya və informasiya sistemləri yaradılmasına və s. sahələrin dinamik inkişafına əlverişli şərait yaratmışdır ki, bu da son nəticədə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə möhkəm zəmin yaratmışdır. Həmçinin, bu həm də

¹V.İ.Kuşlin. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413

Azərbaycan dövlətinin beynəlxalq səviyyədə immunitetinin güclənməsinə geniş imkanlar yaradır. Ölkəmizdə, stabil daxili əmin-amanlığın təmin edilməsi yalnız demokratik dəyərlərin tam formalaşdığı və sosial-iqtisadi problemlərin uğurlu həlli yolu ilə real sayılır.

Müasir dövrdə hər bir ölkədə olduğu kimi respublikamızda da iqtisadi sahədə təhlükəsizlik problemlərinin həllinə dair strateji istehsal və ETT sahəsində nailiyyətlərin təmin olunmasına, ölkədə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilən dövlət tədbirləri sisteminin reallaşdırılmasına, ümumilkdə əhalinin müxtəlif qrupları və respublikamızda hal-hazırda yaşamaqda olan müxtəlif xalqlar arasında mübahisələrin yaranması hallarına yol verilməməsi istiqamətində təmin olunmalıdır.

Hal-hazırda ölkəmizdə sosial-iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində əlverişli şəraitin yaranmasına yönəldilən əsas fəaliyyət, ölkənin gələcək sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətləri müəyyən edilərkən nəzərdə saxlanılmalıdır.

Ümumilkdə müxtəlif sahələrdə təhlükəsizliyin təmin edilməsində hökumətin strateji xətti ölkənin yeritməkdə olduğu siyasəti ilə uyğunlaşdırılmalı və daima təkmilləşdirilməlidir. Bu zaman ölkə miqyasında şəxsiyyətin kompleks inkişafı, onların qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş hüquqlarının təmin olunması, müasir inkişaf səviyyəsinə çatdırılması, insanların və dövlət qurumlarının müvafiq qaydalara əməl etmələri əks olunmalıdır.

Sosial-iqtisadi fəaliyyət sahələrində təhlükəsizliyin təmin olunmasının səmərəliliyinə nail olmaq məqsədilə, müvafiq sahələrdə tam formalaşmış idarəetmə sisteminə zərurət yaranır. Hansı ki, məhz həmin bu sistem ümumilkdə dövlət miqyasında baş verən yeniliklərin nisbətən az zərərlə nəticələnməsinə və xüsusi əhəmiyyətli məsələlərin həlli sahəsində effektiv tənzimləmə tədbirlərini reallaşdırmağa imkan yaratmalıdır. Bu tədbirlərin reallaşdırılması zamanı hökumətin iqtisadiyyata müdaxilə səviyyəsi və fəaliyyət sahəsi kimi dövlət sektorunun hüduqları konkret müəyyən edilməli, adekvat tənzimləyici üsul və

vasitələrin səmərəliliyi təmin edilməlidir.¹

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin mühüm elementlərindən biri də dövlət tərəfindən reallaşdırılan miqrasiya siyasəti hesab olunur. Araşdırmalara əsasən söyləmək olar ki, ölkəmizdə baş verən dinamik inkişaf prosesi, müasir Azərbaycan iqtisadiyyatının prioritet sahələrindən sayılan yanacaq-energetika və rabitə-nəqliyyat sferalarında beynəlxalq əməkdaşlığın artması, həmçinin ölkənin əlverişli coğrafi və siyasi mövqeyi respublikamızda beynəlxalq miqrasiyasahəsində sürətli intensivləşmə proseslərinə geniş imkanlar açmışdır.

Belə bir vəziyyət son nəticədə ölkəmizdə iqtisadi təhlükəsizlik problemlərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Yəni artıq sistemli şəkildə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi nöqteyi-nəzərindən ölkəmizin və xalqın maraqlarına tələb verən dövlətin əsaslandırılmış miqrasiya siyasətinin hazırlanması və onun düzgün həyata keçirilməsi, bu siyyasətin mükəmməl hüquqi bazasının yaradılması günün vacib məsələsinə çevrilmişdir.

Miqrasiya ilə bağlı əsalandırılmış dövlət siyasətinin reallaşdırılması, bu sahədə səmərəli dövlət tənzimləməsi aparmaq üçün mövcud beynəlxalq və milli qanunvericiliyə müvafiq siyasətin işlənməsi və həyata keçirilməsi məqsədilə zəruri hüquqi bazanın mütəmadi olaraq genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi əsasında Azərbaycan dövləti “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Miqrasiya Proqramı (2006-2008-ci illərə)” qəbul etmiş və onun icrasına ciddi nəzarət aparmışdır.

Araşdırmalar onu göstərir ki, ümumilikdə təhlükəsizlik və onun xüsusi elementi olan iqtisadi təhlükəsizlik inkişaf etmiş ölkələrə nisbətən nisbətən, postsovet ölkələri üçün yeni bir fəaliyyət sahəsidir. Belə ki, bu fəaliyyət sahəsi müəyyən mənada, iqtisadi və politoloji aspektlərə malikdir və adətən məsələlər sintez edilmiş formada təzahür edir. Bu kontestdə iqtisadi müstəqillik məslələsi ilə onun tam əksi olan asılılıq, habelə sosial-iqtisadi baxımdan stabillik və onun tam əksi olan həssaslıq, təsərrüfat fəaliyyəti baxımından iqtisadi təsirlər və yaxud da

¹ H.B.Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövləttənzimlənməsinin əsasları. Bakı, 2006, səh. 834

müxtəlif şantaj xarakterli davranışlar və s. daima burada qarşılıqlı əlaqələndirməni zərurətə çevirir.

Araşdırmalar göstərir ki, müasir Azərbaycan reallığında əsalandırılmış enerji siyasətinin aparılması ilk növbədə ölkənin enerji təhlükəsizliyi probleminin həlli ilə üzvü əlaqədar bir fəaliyyətdir. Dövlətin apardığı enerji təhlükəsizliyi üzrə siyasət ilk öncə Xəzər dənizinin Azərbaycana aid olan hissəsində olan karbohidrogen resurslarından maksimum dərəcədə səmərəli və rəşional istifadəyə istiqamətlənməklə xalqın maraqlarına xidmət etməlidir. Bu işə mahiyyət etibarı ilə Azərbaycanın milli təhlükəsizlik problemlərinin həllində həlledici bir amildir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Araşdırmalar əsasında aparılan tədqiqatlar bu qənaətə gəlməyə imkan verir ki, müasir şəraitdə dünyada sürətlə gedən qloballaşma prosesləri nəticəsində iqtisadi təhdidlər hər bir dövlətin öz milli mənafeələrinin mühafizə olunmasının, onun malik olduğu iqtisadi imkanlardan maksimum rasional və səmərəli istifadə edilməsinin və bunun nəticəsi olaraq ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafının təmin edilməsinin əsas təminat sayıla bilər.

Ölkənin milli mənafeələri nöqteyi-nəzərindən milli iqtisadiyyatın səmərəli işləyən strukturunun formalaşdırılması və mütəmadi olaraq onun təkmilləşdirilməsi, stabil iqtisadi artıma geniş imkanlar verən hüquqi tənzimləmə mexanizminin yaradılması, uğurla beynəlxalq aləmə inteqrasiya olunma və s. bu kimi həyati problemlərin milli maraqlara uyğun həllinin zəruriliyi iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi məsələsinin dövlətin fəaliyyətinin prioritet istiqamətinə çevirdi.

Müasir dövrdə dövlətin aktiv iqtisadi fəaliyyəti nəticəsində reallaşan iqtisadi təhlükəsizlik ilk növbədə ölkədə makroiqtisadi inkişaf göstəricilərinin kritik sayılan səviyyədən aşağı düşməməsinə zəmanət verir.

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizlik üzrə göstəricilər bir tərəfdən milli iqtisadiyyatın sistemli inkişafını, digər tərəfdən isə ölkədə milli dövlətçiliyin artıq möhkəm təməl üzərində formalaşmasına dəlalət edir. Göstərmək lazımdır ki, müasir dünya iqtisadi prosesləri və ölkə iqtisadiyyatının açıq sistemdə olması adətən milli iqtisadiyyatı xarici ölkələrdən asılı vəziyyətə salır və iqtisadi inkişafa mənfi təsir göstərmiş olur. Qeyd olunan səbəbdən ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin tənzimlənməsi prosesində dövlət bu faktorları mütləq diqqətdə saxlamalı və yeni tipli bazar iqtisadi sistemini formalaşdırarkən ölkənin beynəlxalq arenada mövqeyini düzgün müəyyənləşdirməyə çalışmalıdır.

Ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyin etibarlı formalaşması və milli iqtisadiyyatın səmərəli işləyən quruluşunun yaradılması ilk növbədə mükəmməl hüquqi tənzimləmə mexanizminin yaradılmasını zəruri edir. Prinsipial yeni iqtisadi sistemin yaradılması şəraitində ölkənin iqtisadi təməlinin tam formalaşmaması

dövlətin bəzi iqtisadi problemlərin həllində çətinlik çəkməsinə səbəb olur. Bununla əlaqədar dövlət ilk növbədə səmərəli işləyən hüquqi tənzimləmə mexanizmini yaratmalı və mütləq olaraq onun tənzimlənməsinə diqqət yetirməlidir.

Müasir şəraitdə iqtisadi reallıqlar tələb edir ki, Azərbaycan ölkə üçün əlverişli beynəlxalq ticarət əlaqələri qurmaq istiqamətində güclü ixrac potensialını formalaşdırmalı və yalnız bu əsasda da öz iqtisadi təhlükəsizliyini təmin edə bilər.

Mövcud iqtisadi durumu nəzərə almaqla və qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsaslanmaqla dövlət Azərbaycan iqtisadiyyatının strukturunda qeyri-neft sektorunun əsaslandırılmış və dinamik inkişafı ilə bağlı qəti tədbirlər görməlidir. Bu, nəticə etibarilə iqtisadi strukturun təkmilləşməsinə və beynəlxalq aləmdə ölkənin layiqli yer tutmasına güclü zəmin yaradacaqdır.

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin uğurla həyata keçirilməsi üçün ən vacib amil iqtisadiyyatın onunla bağlı bütün sahə və sferalarında səmərəli tənzimləməni təmin edə biləcək mükəmməl normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması sayılır. Bu həm də mövcud hüquqi bazanın mütləq əsasda dəyişən iqtisadi şəraitə və beynəlxalq proseslərə uyğun olaraq genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə müşayiət olunmalıdır.

Mövcud iqtisadi reallıqlar şəraitində Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliyin uğurla həyata keçirilməsi üçün ən vacib şərtlərdən əsası kimi artıq formalaşdırılmış hüquqi baza əsasında səmərəli işləyən və dövlətin əlində güclü silaha çevriləcək hüquqi tənzimləmə mexanizminin yaradılması və ondan bacarıqla milli maraqlara uyğun şəkildə istifadə edilməsi sayılmalıdır.

İqtisadi təhlükəsizliyin milli maraqlara uyğun şəkildə formalaşdırılması və bu məqsədə iqtisadiyyatın səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün ilk növbədə bu sahədə mövcud mütərəqqi dünya təcrübəsinin ətraflı və dəqiq öyrənilməsi əsasında və Azərbaycan reallıqları nəzərə alınmaqla hüquqi tənzimləmə mexanizmi yaradılmalıdır.

Ümumiyyətlə, aparılan araşdırmalara əsaslanmaqla söyləmək olar ki, Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı mövcud durum və bu sahədə həyata keçirilən dövlət fəaliyyəti ümumi şəkildə milli maraqlara uyğun sayıla bilər.

Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ən məsuliyyətli məqam milli iqtisadiyyatın rəşional formalaşmasını və səmərəli fəaliyyətini əks etdirən göstəricilərin düzgün müəyyənləşdirilməsi və onların təyinat üzrə əsaslandırılmış tətbiqidir.

Burada əsas çətinlik bu göstəricilərin çox sayda olması və mürəkkəb düzülüşə malik olmasıdır. Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsində ən vacib şərt həmin göstəricilərin bir-biri ilə sıx əlaqələndirilməsi və onlardan sistemli istifadənin təşkil edilməsidir.

Deyilənlərə əsaslanmaqla iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi prosesində bu göstəriciləri ayrı-ayrılıqda qiymətləndirmək vacibdir. Bütün bunların əsasında Azərbaycanda dinamik və stabil iqtisadi inkişaf üçün əsas sayılan iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədilə dövlət tərəfindən aşağıda göstərilən tədbirlərin reallaşdırılması müsbət nəticələrə gətirə bilər:

- iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə göstəricilər sistemini işləyib hazırlamaq və bu sistemə daxil olan göstəricilər arasında sıx əlaqəni yaratmaq;
- dövlət tərəfindən milli iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişaf siyasətinin həyata keçirilməsi;
- milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi istiqamətində dövlətin əsaslandırılmış İnvestisiya, vergi, qiymət və tarif-gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi;
- iqtisadiyyatın tənzimlənməsinin mükəmməl hüquqi bazasının formalaşdırılması və onun mütəmadi şəkildə genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi;
- səmərəli işləyən hüquqi tənzimləmə mexanizminin yaradılması və iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində bu mexanizmdən bacarıqla istifadə olunması;
- milli iqtisadiyyatın bütün bölmələri, sferaları və sahələri arasında sıx və balanslaşdırılmış əlaqələr yaratmaq.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı, 1995
2. Milli təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı. 2004
3. Ekoloji təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu. Bakı. 1999
4. Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı (2007-2010-cu illər)
5. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2014-2018-ci illər).
6. «Azərbaycan Respublikasında 2008-2015-ci illərdə əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı»
7. Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı 2003-2005
8. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dövlət proqramı 2002-2005-ci illər
9. Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı
10. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri
11. Ə.İ. Bayramov, Regional iqtisadi inteqrasiya: nəzəriyyə və praktika. Azərneşr
12. M. Bərxudarov “İqtisadi Təhlükəsizlik”, «İqtisad Universiteti», 2006
13. R.T. Həsənov AR-ın sosial-iqtisadi inkişafının bazar modelinin konseptual əsasları. Elm, 1998
14. Kuşlin V.İ. Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi. Bakı. 2005. səh.413
15. İ.A. Kərimli “Dünya iqtisadiyyatı: beynəlxalq ticarət, maliyyə və inkişaf. «CBS», 2006
16. H.B. Allahverdiyev, K.S. Qafarov, Ə.M. Əhmədov. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları. Bakı. 2006. səh. 834
17. N.Q. Menkyu “Ekonomiksin əsasları”, Donnoley Willard, OH», 2004
18. Mirkişili T.F, Azərbaycanın xarici ticarət siyasəti: Reallıqlar və perspektivlər. Bakı. «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı. 2004. 89 s.
19. M.A. Əhmədov “Qloballaşma və milli iqtisadiyyatın formalaşması”, Bakı, 2003

20. Əliyev M. “Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşması və inkişaf problemləri”, Bakı, 2000
21. R.K. İsgəndərov “Əmək bazarı və əhəlinin sosial müdafiəsi”, Bakı, 2002
22. S.S. Mehbalıyev “Məşğulluq”, Bakı, 2001
23. Nağıyev Ə. «Sosial – iqtisadi inkişafın metodoloji aspektləri». Bakı. 2002
24. Е.Н Борисенко “Продовольственная безопасность - Международные и внутренние аспекты”, Москва, 2002
25. А.С. Филлипенко. Экономическое развитие. Цивилизационный подход. Москва. 2001
26. В.Д. Щетенин. Экономическая дипломатия. Москва. 2001
27. В.Сенчагов. Экономическая безопасность как основа обеспечения национальной безопасности. Вопросы экономики. 2001. №8
28. С.Глинкина. О трансформации экономической системы в странах центральной и восточной Европы. Общество и экономика. 2002 №5
29. Государственное регулирование экономики. Под редакцией Т. Морозова. Москва. 2002
30. Теория переходной экономики. Москва. 2000. II часть.
31. В.Криченко. Рыночная трансформация экономики: теория и опыт. Российский экономический журнал. 2001. №1; 2; 3; 4.
32. А.С.Киреев “Международная экономика: Движение товаров и факторов производства”, Москва, «Международные отношения», 2000
33. П.Х.Линдерт “Экономика мирохозяйственных связей”, «Прогресс». 2002
34. В.К.Ломакин “Мировая экономика”, “Москва”, 2000
35. И.А. Ахмедов Государственное регулирование экономики в переходный период. Баку, Заман, 1999
36. Кушлин В.И., Н.А. Волгин. Государственное регулирование рыночной экономики. Москва. 2001.
37. Столяров. И. И. Государственное регулирование рыночной экономики. Москва. 2001.
38. www.kitab.az

39. www.economy.gov.az

40. www.wikipedya.org

41. www.e-qanun.az

42. www.google.az

АННОТАЦИЯ

В диссертации отмечается что, экономическая безопасность зависит от целого ряда факторов. Эти факторы действуют взаимосвязанно и способны взаимному сотрудничеству. Тем не менее, эти факторы, способны к много-векторной одной системе и с точки зрения для обеспечения экономической безопасности страны, имеет важное значение полного понимания обязательного комплексного изучения их.

По этой причине, на экономические эффективные решения проблемы следует подходить на основе этих систематических исследований. Эти исследования считаются очень важным преимуществом в формировании механизма правового регулирования в этой области.

Эти исследование является важным компонентом национальной и экономической безопасности, которая была охарактеризована как концепций экономического развития.

ANNOTATION

The thesis says that economic security depends on a number of factors. These factors act and able to cooperate with each other. However, these factors are capable of multi-vector one system and in terms of ensuring the economic security of the country, is the importance of fully understanding skipped a comprehensive study of them.

For this reason, the economic effective solution to the problem should be approached on the basis of systematic research. That researches considered a very important advantage in the formation of the mechanism of legal regulation in this area.

This study is an important component of national and economic security, which has been described as the concepts.

REFERAT

Mövzunun aktuallığı. Müasir beynəlxalq aləmdə dünya iqtisadiyyatında gedən qloballaşma şəraitində hər bir ölkənin dinamik inkişafı təcrid olunmuş qaydada deyil, əksinə onun geniş beynəlxalq iqtisadi əlaqələri formalaşdırılması əsasında mümkündür. Bu səbəbdən də iqtisadi təhlükəsizlik problemi, onun səmərəli təşkili günün aktual məsələsi sayıla bilər. Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün bu problemin həlli xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, son illərdə ölkə iqtisadiyyatını dinamik və səmərəli inkişaf etdirmək üçün beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi yolu ilə həm daxili bazarın tələbatının tam ödənilməsi və iqtisadiyyatın texnoloji təkibinin təkmilləşdirilməsi məsələsini həll etmək, həm də ölkənin beynəlxalq arenada layiqli yer tutmasını təmin etmiş olurlar. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin ölkənin iqtisadi mənafeələrinə müvafiq formada həyata keçirilməsi məqsədilə mövcud iqtisadi imkanlardan və xüsusilə də beynəlxalq ticarət sahəsində yaranan potensialdan səmərəli istifadənin həyata keçirilməsi yolu ilə iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə münasibətdə əsaslandırılmış və səmərəli iqtisadi siyasətin reallaşdırılması vacibdir.

Azərbaycanda iqtisadi təhlükəsizlik bir sıra faktorlardan asılıdır. Bu amillər qarşılıqlı əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərir və qarşılıqlı təsirə malikdirlər. Bununla əlaqədar həmin amillər çoxşaxəli bir sistemə malikdirlər və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nöqteyi-nəzərindən tam təsəvvürə malik olmaq üçün onların mütləq kompleks şəkildə öyrənilməsi vacib sayılır. Bu səbəbdən də problemin səmərəli həlli üçün onların araşdırılmasına sistemlilik prinsipi əsasında yanaşmaq lazımdır və bu sahədə səmərəli işləyən hüquqi tənzimləmə mexanizmini formalaşdıraraq ondan bacarıqla istifadə olduqca vacib sayılır. Bütün bu deyilənlər bir daha sübut edir ki, tədqiqat işinin mövzusu mühüm aktuallıq daşıyır.

Dissertasiya işinin məqsədi və vəzifələri. Tədqiqatın başlıca məqsədi hazırkı şəraitdə müasir dövrdə Respublikanın davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsi şəraitində iqtisadi təhlükəsizliyin qorunması şərtləri daxilində, xarici amillərin səmərəli tətbiqi üzrə elmi-praktiki fikirlər vermək, bu sahədə səmərəli işləyən dövlət tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətində təkliflər irəli sürməkdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi iqtisadi təhlükəsizliyin hüquqi cəhətlərinin sistemli araşdırılması və məsələnin həllinin vahid sistem əsasında təmin edilməsi kimi xarakterizə edilir. Dissertasiyada qəbul edilən məqsədə müvafiq şəkildə başlıca diqqət iqtisadi təhlükəsizliyin elmi, nəzəri-praktiki cəhətlərinin öyrənilməsinə, cəmiyyətdə mövcud mənafeələrin ödənməsi və tərəqqiyə nail olunmasına, əsası isə iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı nəticələr əldə olunmasına münasibətdə vacib problemlərin həlli üçün zəruri vasitələrin müəyyənləşdirilməsinə istiqamətlənmiş, həmçinin, iqtisadi tərəqqi və iqtisadi təhlükəsizliyin mühüm kriteriləri qruplaşdırılmış, bu göstəricilərin mümkün səviyyələri və onların gözlənilmədiyi halda ölkə iqtisadiyyatına vurula biləcək mənfi təsirlər araşdırılmışdır. Eyni zamanda, ölkə miqyasında iqtisadi təhlükəsizliklə bağlı yaranan vəziyyətlərin mühüm hüquqi cəhətləri tədqiq olunmuş, bu sahədə gedən bütün siyasi-iqtisadi və hüquqi fəaliyyətin Azərbaycanın iqtisadi təhlükəsizliyinə edə biləcəyi bütün təsirlərin xarakterləri müəyyənləşmiş və bu sahədə zəruri yekunlaşmalar edilmişdir.

Birinci fəsildə iqtisadi təhlükəsizlik milli təhlükəsizliyin mühüm komponenti kimi xarakterizə edilmiş, iqtisadi inkişaf konsepsiyaları və onların formalaşdırılmasında təhlükəsizlik amili səciyyələndirilmiş, habelə müasir dövrdə iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinin zəruriliyi və spesifik cəhətləri göstərilmişdir. İşin ikinci fəslində isə respublikamızda iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsinə yönəldilmiş hüquqi mexanizmlər müəyyənləşdirilmiş, Azərbaycan Respublikasında iqtisadi təhlükəsizlik sistemini formalaşdıran struktur elementlər göstərilmiş və iqtisadi inkişafı təmin edən dövlət tədbirləri sisteminin hüquqi təminatı formalaşdırılması məsələləri təhlil edilmişdir.

Dissertasiyanın 3-cü fəslində araşdırmalara əsasən Azərbaycanda iqtisadi inkişaf konsepsiyasının hüquqi əsaslarının daha da genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi yolları və müasir şəraitdə respublikamızın milli iqtisadi təhlükəsizliyinin institusional bazasının formalaşdırılmasında xarici təcrübənin tətbiqi üzrə fəaliyyətlər dəqiqləşdirilmişdir. Araşdırmanın yekununda əsaslandırılmış fikirə gəlinmiş və əməli təkliflər verilmişdir, həmçinin tədqiqatda işlənən elmi ədəbiyyatlar elektron vasitələrin mənbəyi göstərilmişdir.